

In de Branding

Natuurvereniging Hollandse Delta
(een afdeling van de KNNV)

natuurstudie | natuurbeleving | natuurbescherming

jaargang 31 nr. 2 - mei 2023

THEMA

natuurbeheer



Uitgelicht: Afscheid van de voorzitter
Natuur dichtbij: Plant-aardig
En verder: Op stap met Theo Briggeman,
laat de natuur haar eigen gang gaan, het Groene strand,
meeuwen, vleermuizen, laanbeheer en de pestvogel.

Voorwoord

Beste lezers. Dit is mijn laatste voorwoord als voorzitter van de KNNV afdeling Voorne, inmiddels al enkele jaren weer Natuurvereniging Hollandse Delta geheten. Op 8 april vond op een drukbezochte bijeenkomst de presentatie van het boek Duinen en mensen Voorne plaats. Een welhaast natuurlijk moment om mijn voorzittershamer na 14 jaar neer te leggen.

Dat doe ik onder omstandigheden die ik liever anders had gezien. Het tragische ongeval op 25 februari in de Beningersliken heeft ons allemaal diep getroffen en laat velen van ons nog steeds in shock achter. Op het moment dat ik dit voorwoord schrijf zijn de consequenties van dit ongeval voor de betrokkenen niet goed te overzien, en zeker niet voor een van onze leden die nog steeds in het ziekenhuis ligt. Ik hoop dat zij weer snel zal kunnen herstellen. Het ongeval zal vrijwel zeker nog een juridisch staartje met zich meebrengen. Om die reden blijf ik nog een half jaar algemeen lid van het bestuur, voor de juridische onder-

steuning.

Door de jaren heen heb ik de Natuurvereniging Hollandse Delta als een bruisende en actieve organisatie ervaren met (zeer) deskundige leden. Ze hebben soms verbazingwekkende interesses, doen in veel gevallen niet onder voor professionals, en leveren inventarisatierapporten af waarvan ik met regelmaat hoor dat ze kwalitatief beter zijn dan menig rapport van een commercieel bureau.

Onze deskundigheid is ook de overheid opgevallen. Zo zijn we bij de gemeentebesturen en de provincie Zuid-Holland, en zelfs bij de Minister van Stikstof en Natuur inmiddels wel als gesprekspartner in het vizier geraakt. We praten intensief mee bij het oplossen van het stikstofprobleem in Zuid-Holland, hoe ingewikkeld dat soms ook is. En ook bij de discussie over de verandering van de Voordelta staan we ons mannetje. Onze overbelaste werkgroep Natuur en Beleid kan daar overigens wel wat versterking bij gebruiken. Dat is hard nodig.

Met alleen het inventariseren van “leuke” plantjes en vogeltjes” komen we er niet, zeker niet als die achter onze rug onder stikstof en asfalt dreigen te verdwijnen. Verder zouden we ook denk ik veel meer aan public relations moeten doen, persberichten uit moeten sturen en veel meer gebruik kunnen maken van social media. De jeugd kijkt de hele dag op Instagram, inmiddels alweer op TikTok vermoedelijk. Op zijn best zitten wij op Facebook. Dan moet je er niet van op kijken als de jeugd niet van ons bestaan afweet. Bouw ons eigen YouTube kanaal uit. Bewegende beelden zeggen zoveel meer. Daarom zou ik jullie willen oproepen: ga door op de ingeslagen weg, maar laat ook van jullie horen, presenteer nog veel meer mooie cursussen, breng gedegen inventarisatierapporten uit, organiseer veel interessante excursies en ondersteun de werkgroep Natuur en Beleid bij het zeer noodzakelijke werk dat zij doet bij het indienen van de vele zienswijzen en beroepsprocedures die zij moet voeren. Het gaat jullie goed!

Theo Briggeman
Voorzitter



Duinvooltje, Foto: Peter Vermaas

In dit nummer

Voorwoord

- 1 Afscheid van een gedreven voorzitter.
- 2 Beheerwerk van Natuurmonumenten
- 4 Plant-aardig
- 6 Bescherming van winterverblijfplaatsen van vleermuizen op Voorne 2023
- 8 Op stap met Theo Briggeman
- 9 Samenwerking met Naturalis
- 9 Kom kijken
- 10 Mag de natuur ook haar eigen gang gaan? Ja graag!
- 12 Laanbeheer in relatie tot vleermuizen
- 13 Het achterbakse bos
- 14 Beheer van meeuwen op de Maasvlakte valt niet meer te begrijpen.
- 16 Project Biodiversiteit Groene Strand
- 19 De pestvogel
- 20 Activiteitenkalender
- 22 Colofon



Theo heb ik leren kennen in mijn beginjaren bij de toenmalige KNNV afdeling Voorne.

Hij heeft een zeer positieve invloed gehad op menig persoon om enthousiasme op te wekken voor de natuur. In ieder geval groeide ik door, onder andere door hem, om in de vereniging actiever te worden.

Ik heb nooit vergeten dat hij mij, tijdens een vroege vogelexcursie rond het Breede Water, trots vertelde dat hij in de jaren zeventig meerdere fluiters, ik dacht zeven in totaal, als broedvogel had genoteerd in het Landgoed Strypemonde. Ook de meerkoet die nabij het Breede Water in een poeltje broedde volgde Theo nauwlettend en steeds meldde hij 'hij zit er weer'.

Theo heeft voortdurend zijn natuurkennis op peil gehouden. Sterker nog, hij stond, staat en zal nooit stilstaan. Natuur heeft hem dusdanig in de tang, dat hij, met permissie van zijn lieve vrouw Corrie, wekelijks naar buiten gaat om te kijken naar vogels, vlinders en libellen, planten, insecten en niet te vergeten de zandhagedissen.

Sinds 2008 is Theo voorzitter van onze afdeling. Nu zou ik graag alles op willen sommen

wat Theo heeft bereikt met de vereniging, maar ik weet zeker dat ik dan specifieke dingen zal vergeten. Het motto van Theo zou ik willen omschrijven als "een ongeremde passie voor BETER".

Beter naar buiten treden, beter communiceren, betere afspraken maken, betere verslaglegging, betere In de Branding en tot slot daardoor beter 'op de kaart staan'.

Hiermee wilde hij vooral de vereniging naar een hoger niveau tillen met een hoge kwaliteit. Theo vond dat de club deze kwaliteit verdiende, omdat we met z'n allen veel werk verrichtten, maar dat dit niet echt naar buiten kwam, dan wel gepubliceerd werd. Door de vastberadenheid van Theo zijn er veel vorderingen gemaakt in dit proces. Tegelijkertijd moet wel geconcludeerd worden dat de druk op de vrijwilligers wel hoger is geworden, daarom moet gewaakt worden dat het niveau haalbaar blijft. Ook daar probeert Theo in mee te denken, door de leden actief bezig te houden, zoals het stimuleren van activiteiten en het veldwerk zo zorgvuldig mogelijk uit te voeren en de verslaglegging daarvan uitgebreid en zorgvuldig op te bouwen.

Ook het geven van cursussen en excursies stimuleerde Theo door de vinger aan de pols te houden bij het cursus-team en de excursiecommissie.

Met een aantal getrouwen heeft Theo, met zijn juridisch achtergrond, zich ook vastgebeten in de werkgroep Natuur en Beleid. Hier is uitermate veel tijd en werk in gestoken. Er is een serieuze vuist gemaakt naar de buitenwereld, om niet zonder slag of stoot allerlei veranderingen in onze omgeving te accepteren. Het procederen is een vak apart en daarom voelt Theo zich daar dan ook zo in thuis. Gelukkig blijft Theo dit belangrijke werk na zijn bestuursfunctie voortzetten en mogen de politiek en diverse andere partijen ervan verzekerd zijn dat hun plannen en daden nauwlettend gevolgd worden.

Tot slot heeft Theo de kwaliteit getoond die nodig is om een vereniging in de goede en een groeiende richting te sturen. Uiteraard zijn compromissen sluiten daar ook een onderdeel van geweest. Namens het bestuur en de vereniging wil ik Theo bedanken voor zijn tomeloze inzet en vakkundigheid.



Beheerwerk van Natuurmonumenten

Wat zijn de voor- en nadelen van maaien in de natuur?

Door: Matthijs Broere & Chantal van Burg, Natuurmonumenten Zuid-Hollandse Eilanden

Bezoekers aan natuurgebieden op de Zuid-Hollandse Eilanden, die beheerd worden door Natuurmonumenten, stelden de vraag waarom hier eigenlijk wordt gemaaid. Ook leden vanuit de Natuurvereniging Hollandse Delta stelden Natuurmonumenten deze vraag. Vandaar dat Natuurmonumenten in dit artikel meer uitleg geeft over waarom maai-beheer wordt toegepast in gebieden die zij beheert.

Maai-beheer wordt vaak ingezet binnen het natuurbeheer, bijvoorbeeld om het landschap open te houden, om bijzondere vegetaties te behouden of om meer variatie in het gebied te creëren. Het is een beheermiddel om natuurdoelen te realiseren. Naast maai-beheer worden ook veel andere beheermaatregelen ingezet, zoals beweiding, zaag- en snoeiwerk, et cetera. Dit artikel focust zich op het maaiwerk.

Verschil in maai-beheer per gebied

Er is geen standaardregel voor het inzetten van dit beheermiddel. In gebieden waar natuurlijke processen op orde zijn (bijvoorbeeld volop wind- en waterdynamiek) wordt maai-beheer meestal niet ingezet. Denk bijvoorbeeld aan het dynamische deel van de Kwade Hoek of buitendijkse gronden aan het Haringvliet. De natuur is daar niet statisch en verandert en zorgt zelf voor veel variatie, waardoor maaien vaak niet wenselijk is of niets toevoegt. Er zijn ook gebieden waarvoor het andere uiterste geldt: gebieden waar dynamiek en natuurlijk

ke processen nagenoeg ontbreken, zoals in hooilanden. In hooilanden is maaiwerk vaak de enige beheermaatregel. In mooi ontwikkelde hooilanden of op goed ontwikkelde bloemdijken wordt vaak 1x per jaar gemaaid en wordt het maaisel afgevoerd. In nog niet zo soortenrijke hooilanden of ruige graslanden wordt soms zelfs 2x per jaar gemaaid en afgevoerd. In dit soort gebieden zijn vaak onvoldoende natuurlijke processen, of worden juist natuurdoelen nagestreefd die horen bij een half-cultureel landschap.

Voorbeelden hiervan zijn hooilanden aan de binnenduinrand van Voornes Duin, of de bloemdijk Nieuwendijk bij Havenhoofd op Goeree-Overflakkee. Tot slot zijn er veel gebieden waar maaiwerk wordt als aanvulling op de natuurlijke processen en beweiding met bijvoorbeeld runderen: tenzij je een ongezond hoge dichtheid aan grazers houdt in een gebied, is het vaak niet mogelijk om met alleen beweiding een gebied voldoende open en gevarieerd te houden. Door gericht jaarlijks maaiwerk uit te voeren als aanvulling op beweiding, worden bijvoorbeeld duinvalleien in stand gehouden of wordt voorkomen dat duingrasland volledig dichtgroeit met struweel.

Maaien versus beweiding

Met maaiwerk kun je gericht delen vegetatie laten overstaan of bijzondere soorten ontzien, of juist extra intensief beheren op delen die slecht ontwikkelen (verruigend grasland, houtig opschot). Vee is slechts

beperkt stuurbaar. Dat heeft voordelen (de structuurvariatie in vegetatie is veel groter bij beweiden dan bij maaien), maar heeft ook nadelen (belopen van kwetsbare stukken terrein of vertrappen van bijzondere soorten, overlopen van poelen en oevers). Maaien met afvoer van maaisel zorgt voor afvoer van voedingsstoffen, waardoor terreinen kunnen verschrallen. Dit is vaak positief voor de soortenrijkdom van een terrein. Beweiding zorgt nauwelijks voor verschralling maar zorgt wel voor een structuurverandering en -variatie in het terrein.

Vormen van maaien en afvoeren

Er zijn verschillende vormen van maaien en afvoeren met ieder zijn eigen voor- en nadelen:

Klepelen: Hierbij wordt vegetatie verhakseld en blijft het maaisel liggen in het gebied. Dit is een goedkope manier van beheer maar het kent vooral nadelen. Met klepelen wordt vegetatie kort gehouden, maar blijven voedingsstoffen aanwezig in het gebied. Dat zorgt er vaak voor dat er steeds opnieuw ruige of ongewenste vegetatie terugkomt (brandnetels, distels) en er geen ruimte is voor verbetering in soortendiversiteit. Daarnaast zorgt klepelen voor een hoog sterfteaantal onder insecten en andere kleine fauna. Natuurmonumenten zet deze methode daarom nauwelijks in, hooguit plaatselijk op enkele wandelpaden.

Schotelmaaier: Vegetatie wordt hierbij afgesneden en het maaisel blijft in eerste

instantie liggen om te drogen. Meestal duurt dit enkele dagen, waarin het maaisel vaak ook nog eens geschud wordt. Nadien wordt het maaisel op rillen gelegd, opgehaald en worden er balen van geperst. De balen blijven vaak nog even liggen en worden later opgeladen en het gebied uit afgevoerd. Doordat het maaisel niet wordt verhak-seld, is de overlevingskans voor insecten en andere kleine fauna groter. Net als bij andere vormen van maaien, is een lage werksnelheid, het van binnen naar buiten maaien en het laten overstaan van delen uiteraard van belang. Ook doordat er tijd zit tussen de verschillende werkgangen, is er meer ontsnappingsmogelijkheid. Nadeel van deze manier van werken is dat er veel meer werkgangen nodig zijn (5), waardoor er langduriger verstoring in het gebied is. Daarnaast zorgen de vele werkgangen voor meer bodemverdichting dan wanneer je één werkgang hebt, zeker wanneer balen met zware karren moeten worden afgevoerd. Tot slot is het met deze manier van maaien niet altijd mogelijk om houtig opschot mee te maaien, iets wat juist vaak wel nodig is. Ondanks de hogere insectenoverleving, zijn er dus argumenten om niet voor deze methode te kiezen. Natuurmonumenten past deze vorm toe in bijvoorbeeld de West-hoofdvlei en Parnassiavlei op Goeree.

Eenasser: Met dit kleine apparaat kan kleinschalig maatwerk worden geleverd, ideaal voor kleine gebieden (zoals duinvaleien waar je met een trekker niet bij kunt komen) of gebieden met een lage draagkracht van de bodem (bijvoorbeeld Merrevliet). De werksnelheid van dit apparaat is laag en het oppervlak dat dagelijks kan worden aangepakt is beperkt. Nauwkeurig werken en het uitsparen van bijzondere stukken is echter eenvoudig. De insectenoverleving is hoog. Wel is het arbeidsintensief, ook omdat het maaisel handmatig bij elkaar moet worden geharkt en moet worden opgeladen om af te voeren. Deze methode wordt daarom ingezet in kwetsbare en lastige situaties, maar kan niet op grote schaal worden

toegepast.

Bosmaaier: met de bosmaaier, al dan niet met zaagblad, kunnen lastig bereikbare terreindelen worden aangepakt. Denk hierbij aan zanderige hellingen in Voornes Duin die dicht dreigen te groeien met struweel. Met bosmaaiers kunnen hellingen open of halfopen worden gehouden, wat met machines zonder schade aan het terrein niet te bereiken is. Het afvoeren van maaisel is vaak lastig. Bij afmaaien van houtig opschot blijft het maaisel daarom vaak liggen. Het kan een effectieve manier zijn om bijvoorbeeld een zanderige helling met bijzondere waarden in stand te houden, als aanvulling op beweiding. De bosmaaier is een oplossing op zeer bescheiden schaal en zeker niet voor grotere oppervlakten.

Maai- zuigcombinatie: Dit is een trekker met opvangbak voor het maaisel. Met deze combinatie wordt een gebied in één werkgang gemaaid en wordt het maaisel afgevoerd. Door de brede banden en de beperkte omvang van de opvangbak waarin maaisel los wordt verzameld (dus niet geperst in balen), is de bodemdruk relatief beperkt. Doordat de maai- zuigcombinatie met klepels werkt, is hij ook uitstekend in te zetten in gebieden waar houtig opschot een probleem is. Het is een goede manier om de vegetatie kort te zetten en te verschromen, maar heeft als onmiskenbaar nadeel dat er meer insectenleven en plantenzaden verloren gaan dan bij bijvoorbeeld een schotelmaaier.

Rupsmaaier: Dit is een maai- zuigcombinatie op rupsen en wordt ingezet in erg natte of moerassige gebieden, waar de draagkracht van de ondergrond zeer beperkt is. Om insporing en bodemverdichting te voorkomen, kan een maaimachine op rupsen een uitkomst bieden. Door het maaisel meteen op te zuigen, kan het maaisel worden afgevoerd. Dat is belangrijk, omdat in moerassige gebieden geen mogelijkheid is om maaisel te laten drogen, op rillen te

leggen, balen te persen en maaisel af te voeren omdat het terrein niet toegankelijk is voor andere machines. Maaien en het maaisel laten liggen, brengt je vaak verder van huis, omdat een verstikkende voedselrijke laag in het gebied achterblijft. Een voorbeeld waar deze methode wordt toegepast is de Schapenwei in Voornes Duin. De soortenrijkdom is daar enorm en is zonder maaibeheer binnen enkele jaren verdwenen.

Maaien blijft maatwerk

Uit bovenstaande blijkt wel dat er niet één manier is van maaien die in alle situaties het beste is. Daarom past Natuurmonumenten in haar gebieden ook verschillende vormen van maaibeheer toe. Maaien gaat helaas niet zonder schade, maar tegelijkertijd is de schade van het niet maaien uiteindelijk groter. Het klinkt tegenstrijdig, maar juist om leefgebieden van specifieke planten- en insectensoorten in stand te houden, is maaierwerk essentieel. Voorzorgsmaatregelen kunnen veel problemen voorkomen. Bij het maken van maaikaarten worden bijvoorbeeld terreindelen uitgespaard vanwege (late) broedvogels of insecten.

Dit wordt vooraf in beeld gebracht. Ook worden terreinen vooraf onderzocht met een drone met warmtebeeld om o.a. reekalfjes op te sporen, voordat er gemaaid wordt. En ook in terreindelen zonder in het oog springende bijzondere soorten, blijven stukken vegetatie overstaan, zodat er altijd dekking en variatie blijft. Gefaseerd maaien (in zowel ruimte als tijd), van binnen naar buiten maaien en het laten overstaan van stukken (liefst met veel randlengte) zorgen voor het verminderen van slachtoffers en voor het toevoegen van structuurvariatie aan het gebied.

Ontwikkelingen staan nooit stil en ook andere partijen voeren onderzoeken uit naar de effecten van verschillende maaimethoden. Zo wordt er gewerkt aan een type maai- zuigcombinatie die de hierboven beschreven voordelen heeft, maar waarbij insecten een aanmerkelijk hogere overlevingskans hebben. Zodra deze nieuwe technieken beschikbaar zijn, wordt gekeken hoe Natuurmonumenten deze kan toepassen binnen de natuurgebieden die zij beheert.



Maaikaart Middel- en Oostduinen 2021

Ze kunnen mooi zijn, of juist heel lelijk, soms aardig maar even vaak geniepig, wreed, slim of sluw. Ze voeren een continue strijd om het bestaan. Ze zijn tegelijkertijd een chemische fabriek, een voortplantingscentrum, een voedingsbron. Vooral zijn ze een bron van leven. Terecht dat ze alle mogelijke trucs aanwenden om te kunnen voortbestaan.

De lezer zal begrijpen dat ik het hier over planten heb. Dit nummer van de *In de Branding* heeft als thema beheer en bescherming en dat heeft ook alles met planten te maken. Planten zijn meester in het beschermen van hun eigen hachje.

Een van de meest gestelde vragen die ik als gids of als vrijwilliger bij het bezoekerscentrum de laatste tijd te horen kreeg is waarom er zo hardhandig is ingegrepen in de duinen. Hoe kan dat goedkomen? Wat jammer dat al die bomen weg zijn!

Ik probeer de mensen gerust te stellen en nodig ze uit om vooral de komende jaren regelmatig terug te komen en te kijken naar de ontwikkeling van deze (in hun ogen verschrikkelijk toetgetakelde) terreinen. Als het goed is (en ik ga ervan uit dat er grondig over nagedacht is door de beheerder hoeveel en wat er kaal gemaakt is) laat de plantenwereld hier een staaltje van ongelooflijk sterke overlevingskracht zien.

Trukendoos

Daarvoor kunnen ze een flinke trukendoos opentrekken. Er komen zaden naar boven die jarenlang hebben liggen wachten op deze kans van hun leven. Bekend is het voorbeeld van de klaprozen waarvan oude in de grond opgeslagen zaden massaal bovenkwamen, ontkiemden en gingen bloeien op de omgewoelde slagvelden van de Eerste Wereldoorlog. Zulke pioniersplanten grijpen de gelegenheid om zich te vestigen in de kale vlakten en vormen de basis voor een nieuwe vegetatie.

Planten hebben het niet gemakkelijk. Steeds liggen er gevaren op de loer. Maar je kunt het zo gek niet bedenken of er bestaat wel een slimme overlevings- en beschermingstactiek voor. Planten kunnen niet weglopen voor gevaar; dus als er van buitenaf iets gebeurt waardoor ze in hun bestaan bedreigd worden, moeten ze zorgen voor ingebouwde mechanismen om het gevaar te weerstaan of ze kunnen de 'hulp inroepen' van buitenstaanders: insecten, vogels, schimmels, bacteriën of andere levende wezens.

De pioniers die nieuwe kansen krijgen op zo'n kaal gemaakt veld hebben bepaalde eigenschappen/mechanismen waardoor ze in staat zijn in onbeschutte omgeving zon, wind en regen te trotseren en toe kunnen met weinig voedsel. Het zijn taaie rakkers, hebben vaak wat dikkere bladeren; ze kunnen anthocyanen aanmaken, deze stoffen absorberen teveel aan zonnestraling. Ze



Zaden van de 'poppies' lagen jarenlang in de grond te wachten op de juiste kiemomstandigheden. Foto: Herma van Enthoven

hebben vaak diepgroeiende wortels of dichte wortelpakketten om zich goed te kunnen hechten en ze produceren veel en licht zaad, dat gemakkelijk in de kale omgeving door de wind wordt verspreid.

Eén doel

De plant heeft, naast 'bestaan' maar één doel: voortplanting, oftewel genetisch materiaal doorgeven aan volgende generaties. En om dat doel te verwezenlijken moet je slim zijn, soms sluw of zelfs geniepig en soms is het handiger je van de aardige kant te laten zien.

Af en toe ben je geneigd aan planten allerlei menselijke karaktereigenschappen toe te kennen. Niet verstandig, wel logisch, want we bekijken de wereld om ons heen toch vanuit ons eigen standpunt. En veel beschermende tactieken van de plant kunnen best wel vanuit menselijke karakter-

eigenschappen worden beschreven.

Om met de plant-aardige kant te beginnen: het kan heel lonend zijn om veel en lekker voedsel ter beschikking te stellen. Vele insecten, vogels en andere levende wezens maken hier met graagte gebruik van en zonder dat ze het doorhebben verspreiden ze stuifmeel naar planten in de omgeving. Om deze dieren te lokken zijn er talloze manieren om in de strijd te gooien: je verleidt ze met heerlijke 'etensgeuren' of je houdt ze voor de gek met geurende stoffen die verdacht veel lijken op de feromonen van het andere geslacht.

Verleiding en misleiding

Niet alleen met geur, ook met uiterlijk kunnen planten insecten verleiden om ze te bezoeken. Zo zijn er orchideeën die zowel het uiterlijk als de geuren van vrouwelijke insecten imiteren en zo mannelijke insecten



Bijen laten zich voor de gek houden door het uiterlijk van de bijenorchtis. Foto: Herma Enthoven

naar zich toe lokken. Prachtige voorbeelden zijn de bijenorchis en de vliegenorchis, die met hun uiterlijk bijen en vliegen imiteren. Hier raken we al iets verder af van het aardig zijn en heeft het onbaatzuchtig beschikbaar stellen van voedsel plaatsgemaakt voor verleiding en misleiding. Want de bij/vlieg denkt een partner te vinden en pas als hij erachter komt dat dit niet het geval is, gaat hij met een portie stuifmeel op zijn lijf verder op zoek terwijl hij voor zijn bewezen dienst niet eens een beloning van de plant kreeg, want deze orchideeën produceren geen nectar.

Zaden

Op het moment dat een plant het voor elkaar heeft dat bevruchting heeft plaatsgevonden moet hij andere vaardigheden in de strijd gooien om te zorgen dat het kostbare zaad op de juiste manier verspreid wordt. Met de wind mee laten waaien is vrij simpel. Dan is veel en licht zaad een vereiste (orchideeën, bremraap). Een parachute, propellertje of pluus aan de zaden (paardenbloem, esdoorn, populier) kan ervoor zorgen dat ze wat verder wegdravelen. Wanneer het de bedoeling is dat het door vogels of andere dieren wordt verspreid, zorg je als plant voor een voedzame hap met bessen, noten en sappige vruchten. Voor sommige zaden met een harde vruchtwand is het zelfs noodzakelijk dat ze eerst het spijsverteringsstelsel van vogels passeren, voordat de zaden kunnen kiemen. Eekhoorns en mieren zijn overigens ook goede vrienden van planten. De eekhoorns omdat ze alles verslepen en verstoppen en lang niet alles terug kunnen vinden, waardoor de noten kunnen kiemen en mieren omdat ze gelokt worden door zogenaamde mierenbroodjes, lekkere zoete aanhangsels aan het zaad, dat ze daarom graag naar hun nesten meeslepen.

Slim en sluw

Slim en sluw zijn karaktereigenschappen die naar voren komen wanneer een plant zich moet beschermen tegen vijanden. Insecten die zich in diverse levensstadia tegoed willen doen aan de sappige bladeren, schimmels die de zwakke plekken in de plant opzoeken en zich daar permanent willen vestigen of zoogdieren die met één grote hap je hele bestaan onderuithalen. Een vrij eenvoudige methode die een plant kan toepassen is ervoor te zorgen dat hij niet lekker smaakt of ruikt, waardoor de vraatzuchtige dieren de plant links laten liggen. Daarvoor zal hij wat geur/smaakstoffen moeten produceren. In het begin van de vorige eeuw stonden er in de Gamandervallei honderden, zo niet duizenden moerasgamanders. Naast een natte omgeving (ze heten niet voor niets moeras-gamanders) staan deze plantjes graag in een wat schrale omgeving met niet al te veel andere planten om zich heen. Waarom konden ze toen zo goed gedijen en worden ze tegenwoordig bedreigd door de steeds meer oprukkende andere vegetatie in de vallei, zoals grote wederik en grote kattenstaart? Het antwoord is simpel: konijnen. Die waren toentertijd in overvloed aanwezig en vreten van alles behalve de moerasgamanders.



Konijnen lusten geen moerasgamanders. Foto: Herma Enthoven

Daar kwamen ze niet aan omdat moerasgamanders ruiken en smaken naar knoflook en dat believe de dames en heren Konijn niet. Helaas voor de moerasgamander is het huidige aantal konijnen in Voornes duin minimaal.

De plant als chemische fabriek

Tegen insecten die de plant willen belagen komt bij veel soorten een vrij complex systeem van afweer om de hoek kijken. De afweerreactie wordt vaak geïnitieerd door het speeksel van de aanvaller. Waarschijnlijk gaat het daarna om een opeenvolging van signaaloverdrachten. De keten van signalen leidt tot de aanmaak van enzymen die meehelpten om signaalstoffen te produceren. Die alarmeren de overige delen van de plant dat er een indringer aanwezig is. In een geval van vraat houdt de plant het vaak niet alleen bij interne communicatie. De signaalstoffen zijn vaak vluchtige stoffen die in de omgeving worden verspreid en worden opgevangen door de planten die in de buurt staan, zodat deze kunnen anticiperen op komend gevaar en alvast hun verdedigingsstoffen in stelling kunnen brengen.

Op dit moment zijn er meer dan 100.000 plantensoorten bekend die planten aanmaken en die *niet* nodig zijn voor groei en ontwikkeling, maar die allerlei andere processen op gang kunnen brengen. Bekende alarmstoffen die een plant aanmaakt en afbreekt na een aanval van een belager zijn jasmonzuur en salicylzuur (de laatste is een antioxidant en het werd honderden jaren geleden al ingezet bij behandeling van ontstekingen, koorts en pijn; wij kennen het ook als aspirine). Salicylzuur komt in vrijwel alle planten voor maar je treft het in grote hoeveelheden aan in de bast van wilgen, sommige fruitsoorten en cactussen.

Gifmenger

Behalve in signaalstoffen kan een plant zich ook specialiseren in het vak van gifmenger. Veel planten maken gifstoffen aan, die in bepaalde concentraties voor ons mensen

juist dienst kunnen doen als medicijn.

Van oorsprong zijn die gifstoffen natuurlijk bedoeld om belagers af te schrikken, af te weren of zelfs te doden. Veel gifstoffen zijn gewoonlijk al in de plant aanwezig en pas wanneer er een belager wordt gesignaleerd verhoogt de plant de concentratie sterk. Zo'n voorbeeld is de tabaksplant. Deze bevat van nature nicotine, maar hij verhoogt het gehalte van de gifstof tot wel het honderdvoudige om het vijandelijk insect om zeep te helpen.

Soms helpt het niet om een belager met gifstoffen of afweerstoffen het leven zuur te maken, dan is zwaarder geschut nodig. De meeste insecten hebben natuurlijke vijanden en waarom zou je als plant die niet te hulp roepen? Dan komen geniepige karaktereigenschappen van een plant in beeld: zorg voor lokstoffen die de natuurlijke vijand van je belager naar de plaats delict trekt en deze hulptroepen zorgen er op een discrete manier voor dat je van je vijand wordt ontdaan.

Tot slot nog wat laatste menselijke trekjes in deze beschouwing over de beschermende eigenschappen van planten en dat zijn: stekelig, vinnig, scherp; die zien we bij planten ook. Ze vormen stekels, doorns of brandharen en maken het veel dieren uiterst ongemakkelijk om ze te eten, te benaderen of omver te lopen. Maar ook deze vorm van bescherming van de plant heeft een keerzijde en levert andere dieren juist weer een mooie schuilplaats op.

Geraadpleegde websites: Nemo Kennis link en Wikipedia

Bescherming van winterverblijfplaatsen van vleermuizen op Voorne 2023

Door: Jan Alewijn Dijkhuizen

Samenvatting

In 2012 heb ik over dit onderwerp een artikel geschreven voor *In de Branding* met als titel "Beheer van vleermuiswinterverblijven". Dit artikel was positief van toon vanwege de aankondigde en reeds uitgevoerde beheermaatregelen ter bescherming van winterobjecten. Er is in de periode tot op heden veel veranderd. Het aantal overwinterende vleermuizen nam toe, vooral omdat er meer objecten werden gevonden en geteld maar ook door beschermingsmaatregelen door Natuurmonumenten (NM) en het Zuid-Hollands Landschap (ZHL). Daartegenover staat dat er afgelopen jaren ook objecten ongeschikt zijn gemaakt en zelfs gesloopt en dat er de komende periode een heel complex bunkers op terrein van een particulier ongeschikt dreigt te worden voor vleermuizen.

Afgelopen jaren is door illegale betreding en vernieling de druk op de bunkers toegenomen, voor herstel moet een inhaalslag komen. Het aantal overwinterende vleermuizen heeft ondanks alles in de winter van 2022-2023 een recordhoogte bereikt. Gezien de ontwikkelingen bij particulieren en de druk op de objecten bij de natuurorganisaties blijft dat niet vanzelfsprekend. Het is tijd om opnieuw aandacht te vragen voor betere bescherming van onze overwinterende vleermuizen.

Inleiding

Alle in Nederland levende soorten vleermuizen zijn beschermd bij de Wet Natuurbescherming. Daar vallen ook de paarplaatsen en rustplaatsen onder.



Waternvleermuizen, na de paring in slaap gevallen.
Foto: Jan Alewijn Dijkhuizen

Bunkers op Voorne worden zowel als paarplaats als overwinteringsplaats gebruikt. Alle vleermuizen in ons land zijn insecteneters. Om te kunnen overleven moet er dus voldoende aanbod van insecten zijn. In de winter is niet voldoende voedsel voorradig en vleermuizen trekken daarom weg of gaan in winterslaap. Vleermuizen zijn warmbloedige zoogdieren maar kunnen hun eigen lichaamstemperatuur zonder problemen laten zakken tot de omgevingstemperatuur. Dit betekent dat een vleermuis in een koud winterverblijf zichzelf niet warm hoeft te houden, dat scheelt zeer veel ener-

gie. De hartslag en spijsvertering verlopen in deze periode zeer traag. Het winterverblijf moet echter wel aan een aantal voorwaarden voldoen. Een winterverblijf moet een stabiele lage temperatuur hebben, het mag niet tochten en er moet een hoge luchtvochtigheid aanwezig zijn. Rust is essentieel, vleermuizen kunnen pas functioneren wanneer ze opgewarmd zijn en hebben veel tijd nodig om bij verstoring wakker te worden (meer dan 20 minuten). Vleermuizen zijn daarom zeer kwetsbaar; bij dreiging wegvluchten is er in de winter voor een vleermuis niet bij.

Een ander probleem is dat het wakker worden, en dus weer op normale temperatuur komen, zeer veel energie kost, energie die in de winter niet aangevuld kan worden bij gebrek aan voedsel.

Winterverblijfplaatsen op Voorne

In en net buiten de Duinen van Voorne liggen veel overblijfselen van de Atlantikwall uit de Tweede Wereldoorlog. De bunkers en andere bouwsels blijken een grote aantrekkingskracht te hebben op water- en grootvleermuizen. In deze objecten, die veelal onder de grond weggewerkt zijn, heerst een ideaal klimaat voor overwinterende vleermuizen. Het is er rustig, donker, vochtig en de temperatuur ligt er vrijwel constant rond de 8 à 10 graden Celsius. Buiten de duinen staan een aantal bunkers op terrein van particulieren zoals langs de Windgatseweg en er liggen enkele forten en andere kleine objecten verspreid in de polder.

De Zoogdierwerkgroep Zuid-Holland telt sinds eind 1981 op Voorne overwinterende vleermuizen. In eerste instantie ging dit om enkele bunkers bij NM ten zuiden van het Quakjeswater. In de winter van 1992/1993 werd voor het eerst ook geteld bij het Reigersnest. Er werden toen totaal 28 vleermuizen waargenomen. Daarna nam het aantal teruggevonden bunkers mede door zoekacties van de KNNV zoogdierwerkgroep steeds verder toe en in combinatie met beheer- en beschermingsmaatregelen steeg het aantal getelde vleermuizen tot het record van 476 tijdens de telling van winter 2022-2023.



Leegscheppen van de bunker.
Foto: Jan Alewijn Dijkhuizen

Eerste vormen van beheer

Al in de jaren '90 besefte Lex Querelle, boswachter bij NM, dat met beheer van bunkers de vleermuisstand positief te beïnvloeden was. Toevalligerwijs ben ik zelf betrokken geweest bij het inrichten van de eerste vleermuisbunker op Voorne: de

Haringvlietbunker bij NM. De Knotgroep Voorne waar ik lid van was heeft in 1990 de Haringvlietbunker onder leiding van Lex geheel leeggeschept nadat Lex de ramen dicht had laten metselen.

Het resultaat is opmerkelijk: werden er rond 1990 nog 6 dieren geteld, daarna steeg het aantal langzaam naar 18 in 1998 en vervolgens naar rond de 30 vleermuizen. Helaas wordt de bunker regelmatig opengebroken. Er zijn zelfs een stapelbed, een bankstel en enkele schilderijen naar binnen gebracht ... Het aantal vleermuizen is gedaald tot 13 ... Hier is actie vereist.

In 1994 werd de eerste bunker bij het ZHL afgesloten voor publiek door er een deur in te plaatsen en de bunker werd leeggeschept door deelnemers van een ANWB landgoedkamp. Ook daar bleek namelijk dat veel bunkers te lijden hadden van vandalisme. Vooral vuurtje stoken in een bunker vernietigt het goede klimaat voor jaren.



Feestelijke afsluiting bunker door ANWB landgoedkamp. Foto: Jan Alewijn Dijkhuizen

Het resultaat in deze bunker was wat minder spectaculair maar uiteindelijk werden er dit jaar 18 vleermuizen geteld.

Beheer op basis van monitoring

In 1999 is door de KNNV zoogdierwerkgroep een overzicht gemaakt van de bunkers in ons duingebied en is er op basis van de jaarlijkse tellingen een advies opgesteld welke bunkers in aanmerking kwamen voor aanvullend beheer.

Mogelijke beheersmaatregelen waren: leegscheppen, gaten dichtmetselen tegen tocht en openingen afsluiten met vleermuisvriendelijke deuren.

Samen met vrijwilligers van zomerkampen zijn daarna enkele bunkers leeggeschept en hebben NM het ZHL in alle complexen enkele bunkers van stalen deuren voorzien. Dit beheer moet garanderen dat vleermuizen iedere winter een geschikt winterverblijf in ons duingebied kunnen vinden.

In 2010 en 2017 heeft aanvullend beheer plaatsgevonden. Vanwege een ernstig incident in het Vinetaduin bij Hoek van Holland waar een jongen in een bunkergat was gevallen (in verboden gebied) is er ook naar de veiligheid van bunkertoegangen gekeken. Vooral zogenaamde Tobruk gaten kunnen gevaarlijk zijn, dit zijn ronde betonnen gaten van enkele meters diep. Het ZHL heeft daarom een aantal van deze toegangen van een stalen deksel voorzien met invliegopening voor vleermuizen. Dit heeft tot een spectaculaire verbetering gezorgd, namelijk in de Heesterhof waar in een Tobruk met gang nooit een vleermuis

werd gevonden, tellen we nu regelmatig 9 vleermuizen en in de afgesloten gang er naast dit jaar zelfs 28 vleermuizen.

Huidige stand van zaken

Bij het ZHL zijn er op dit moment 15 objecten afgesloten, deels omdat er in de zomer ook excursies plaats vinden door de Stichting Biberbunker. Bij NM zijn er 7 objecten met een deur maar daarvan staan er 4 al jaren open.

Bij het beheer van bunkers gaat het niet alleen om afsluiten met deuren, er zijn heel wat bunkers zonder deur waar wel goed gebruik van gemaakt wordt. Dit heeft dan alles te maken met het klimaat in het object, rust, hoge luchtvochtigheid en stabiele klimatologische omstandigheden en dus geen tocht. Dit is een van de factoren waar meer aandacht voor moet komen. Door vandalisme hebben diverse bunkers een tweede toegang gekregen waardoor het klimaat zodanig verandert dat de bunker uitdroogt en vleermuizen verdwijnen.

Na een telling worden deze waarnemingen gedeeld maar we merken dat hier meer aandacht voor moet komen. Een andere zorg is de invloed van beheermaatregelen op het klimaat in bunkers. Wanneer ten behoeve van open duingrasland en grijs duin de struik- en bomenlaag wordt verwijderd krijgt de zon meer invloed op de onderliggende bunkers. Daar komt ook nog bij dat de laatste jaren de zomers extreem droog en vooral heet waren.

Sommige bunkers waar we eind jaren '90 met laarzen naar binnen moesten zijn nu kurkdroog en daarmee totaal ongeschikt geraakt voor overwinterraas.

De particulieren



Bunker bij particulier. Foto: Jan Alewijn Dijkhuizen

Aan de Windgatseweg staan bij diverse particulieren bunkers boven de grond op het erf. We tellen in deze objecten ongeveer 10% van het jaarlijkse aantal vleermuizen. Hier zijn vleermuizen afhankelijk van wat de eigenaar met zijn bunkers doet. Bij sommige eigenaren mogen we niet meer tellen en we weten dat hier bunkers nu als schuur of andere voorziening dienstdoen. Bij een andere eigenaar is de sloper maanden bezig geweest om bunkers in stukken te hakken. Als compensatie is een soort IJskelder gebouwd, de tijd zal leren of dit effect zal hebben. De grootste bedreiging op dit moment is dat het complex tegen de Berkenrijs aan verkocht is aan een ondernemer met recreatieve doelen. Bescherming tegen versterking is in de bunkers van natuurbeheerders al een uitdaging maar bescher-

ming bij particulieren is vrijwel onmogelijk. Bunkers ongeschikt maken voor vleermuizen gebeurt vaak onbewust of vanwege persoonlijke legitieme belangen.

Hoe nu verder

Helaas moeten we ervan uitgaan dat de bunkers die bij particulieren op het erf staan uiteindelijk allemaal ongeschikt worden voor vleermuizen. Ongetwijfeld zullen er compenserende maatregelen worden afgedwongen (de provincie is op de hoogte van de ontwikkelingen) maar garantie geeft dit niet. Afgelopen jaar werden er 54 vleermuizen bij de particulieren geteld, komende jaren zal dit aantal drastisch afnemen. Tegelijkertijd neemt de druk door vandalisme op alle bunkers toe, ieder jaar zijn er weer extra gaten bij bunkers gegraven en zien we het aantal vleermuizen in dit soort verstoorte objecten afnemen. Ook zonder vandalisme neemt het aantal illegale betredingen van bezoekers van bunkers toe, en zoals hierboven beschreven kan versterking van overwinterende vleermuizen fataal zijn. Afgelopen jaar hebben enkele KNNV tellers de bunkerapp gekocht, *Historical War Tracker*. Met deze app kun je tot op de meter nauwkeurig alle bunkers terugvinden met foto's en oproep om vooral ook te gaan kijken of zelfs te gaan graven. Dat je hiervoor van wegen en paden moet, soms zelfs particulier erf betreedt of dat je hiermee vleermuizen in paartijd of tijdens winterslaap verstoort is van totaal ondergeschikt belang.



Stil uit Historical War Tracker 2023

Uiteindelijk komt het erop neer dat vleermuizen alleen nog terecht kunnen in goed afgesloten en goed beheerde objecten die dienstdoen als vleermuisreservaat. Het klinkt wat vreemd om aandacht voor dit probleem te vragen op het moment dat er een recordaantal vleermuizen is geteld maar het is nu eenmaal niet vanzelfsprekend dat dit zo blijft. Afname van het aantal geschikte bunkers, vandalisme, illegale betreding en klimaatverandering vormen een bedreiging voor de huidige hoge vleermuizenstand!

Voor zowel NM als het ZHL geldt dat er nog een tandje bij moet als het gaat om in stand houden van reeds ingerichte bunkers en het adequaat optreden bij geregistreerde tochtgaten. Beide organisaties hebben BOA's in dienst die toezicht houden en proberen vandalen en bunkerboys (bunkerpersonen) uit het terrein te weren maar zij kunnen ook

niet overal tegelijk zijn om vandalisme te voorkomen.

Kunnen we zelf nog iets voor vleermuizen doen?

Op diverse plekken in Nederland wordt geëxperimenteerd met het creëren van meer wegkruipmogelijkheden in bestaande bunkers. Vooral objecten met gladde muren en weinig metselwerk hebben wel een redelijk klimaat maar te weinig wegkruipmogelijkheden en daar is wel iets aan te verbeteren. Ik ken een aantal oplossingen met zeer wisselend resultaat. Wij mensen kunnen ons nog niet voldoende verplaatsen in de behoeften van vleermuizen maar er zijn wel enige bemoedigende voorbeelden. Wat vooral van belang is om geen ingewikkelde constructies te bouwen waar de kans op succes klein is. Dit kost geld en energie en levert alleen frustraties op. Beter is om te kiezen voor eenvoudige goedkope oplossingen die je op meer plekken toe kunt passen. Als het dan niet overal lukt is dat ook niet zo'n ramp.



Te ingewikkelde constructie Foto: Jan Alewijn Dijkhuizen

De toekomst

De KNNV zoogdierwerkgroep heeft de afgelopen jaren een belangrijke rol vervuld bij het verzamelen van gegevens, zowel over het aantal vleermuizen als over de staat van de bunkers. Op basis

van de wintertellingen wordt jaarlijks een uitgebreid verslag opgemaakt met daaraan gekoppeld adviezen voor beheer. De KNNV zoogdierwerkgroep zal komende jaren de wintertellingen blijven coördineren en hoopt betrokken te blijven bij de broodnodige bescherming van de vleermuisverblijven en helpt graag mee praktische oplossingen te bedenken en uit te voeren.



Goedkoop en kansrijk

Op stap met

Op stap met Theo Briggeman

Door Jan Alewijn Dijkhuizen

Jaren geleden ben ik al eens met Theo op stap geweest, toen bespraken we onze gezamenlijke jeugdervaringen bij de NJN en de excursies op Strypmonde en in Voornes Duin.

Theo is een markant persoon dus het is zeker de moeite waard om nog eens met hem op stap te gaan, zeker nu hij na 15 jaar voorzitterschap van onze mooie natuurvereniging het stokje doorgeeft.

Maar, we gaan het niet over zijn voorzitterschap hebben. En hoewel Theo ook van nabij betrokken is bij de gevolgen van het pontongeval (onder andere in juridische zin natuurlijk) gaan we het ook daar niet over hebben. En ook niet over alle zaken waar hij vanuit de werkgroep Natuur en Beleid mee te maken heeft zoals uitbreidingsplannen, windmolens in Natura 2000-gebieden enzovoort, nee daar gaan we het niet over hebben... Nou ja, uiteraard hebben we het er allemaal wel over maar de nadruk ligt nu op de monitoringsactiviteiten van Theo in de Duinen van Oostvoorne, daar hebben we dan ook afgesproken om met elkaar op stap te gaan.

Waar zijn we eigenlijk op stap? We wandelen langs het Inspectiepad en de open duinen bij de Sipkesslag in de Duinen van Oostvoorne. Hier is aardig "gebuldozerd" zoals Theo het noemt. Grote delen van de hellingen zijn ontdaan van bomen en hun wortels, zeker in dit jaargetijde is het maar een kale boel maar hoort! Er vliegen nu toch al boomleeuweriken! Voor mij is het een nieuwe ervaring om Theo niet met een verre kijker in de verte te zien turen naar ganzen, paarse strandlopers of andere water- en wadvogels. Hij blijkt 5 jaar geleden een nieuwe "natuur"-weg ingeslagen te zijn.

Theo is, vanwege de bekende ouderdomskwaal: wegvallen van hoge tonen, gaan vlinderen en op zoek gegaan naar zandhagedissen. Overigens blijkt hij met wat hulpmiddelen de hoge tonen weer prima te horen maar hij is blij met zijn nieuwe hobby waar hij veel van geleerd heeft. Leuke anekdote is dat hij nog net op tijd een verzameling opgezette vlinders ontdekte in het gemeentehuis alvorens de gemeente Westvoorne ophield te bestaan. Deze verzameling bleek al jaren oud en leverde een mooi beeld van de soorten die hier tientallen jaren geleden rondvlogen. En het moet gezegd, daar is veel van verdwenen maar ook wel wat voor terug gekomen. Wim Prins schrijft daar regelmatig over!

Theo inventariseert nu al 5 jaar het Groene strand (ook in het kader van het Greenchoice project) Kaapduin, Inspectiepad/Bootpad en het Quackgors, dat laatste ook als onder-



Theo Briggeman in het habitat van de zandhagedissen. Foto: Jan Alewijn Dijkhuizen

deel van een groter project. Het is maar goed dat Theo niet alleen naar zandhagedissen kijkt maar ook naar vlinders want in de afgelopen jaren heeft hij maar 4 keer een levende hagedis gezien! 1 bij het Reigersnest, 1 in Kaapduin en 2 bij het Bootpad. En daarvoor ga je dan 8x per jaar met de stofkam door alle gebieden heen... Beide onderzoeken doet Theo samen met RAVON en de Vlinderstichting. Er wordt bijvoorbeeld ook samengewerkt aan een app om vlinders direct op een terreinkaart in te plotten, dat geeft een mooi beeld van waar deze dieren nu eigenlijk vliegen.

Nu wandelen we hier over het Inspectiepad en zien al die kale hellingen en diepe sporen en overdenken we waarom al deze werkzaamheden nodig zijn en of dit de juiste manier is en vooral of dit het gewenste resultaat heeft. Theo verzucht: ik moet nog

zien of hier ooit een hagedis terugkomt... maar zegt er ook meteen achteraan, het ligt niet alleen aan het dichtgroeien van de duinen dat de soort zo is achteruit gegaan. Specialisten van RAVON vragen zich ook af of de populatie sowieso nog levensvatbaar is vanwege de veel te kleine restpopulaties met te weinig verjonging in het genenpakket. Theo zou graag DNA-onderzoek naar de restpopulatie willen doen, het is namelijk niet overal in Nederland droevig gesteld met de zandhagedis; boven de Nieuwe Waterweg gaat het juist uitstekend!

Zo komen we vanzelf over de toekomstplannen van Theo te spreken, hij is al met pensioen en is straks ook geen voorzitter van de afdeling meer, dus heeft hij zeeën van tijd, toch?

Een van de dingen waar Theo zeker mee doorgaat is met de werkgroep Natuur en Beleid. Zo heeft hij na onze wandeling alweer

een afspraak met Jan Putters, ecooloog bij het Havenbedrijf. Verder schrijft hij mee aan subsidie aanvragen voor 20 jaar vervolgonderzoek aan vlinders en 5 jaar onderzoek aan zandhagedissen om vooral te kijken of alle nu uitgevoerde maatregelen wel het gewenste effect hebben. We merken wel op dat vogels van open duin sneller profiteren van de maatregelen, ook de flora leeft op, maar blijkt helaas na verloop van tijd weer achteruit te gaan. Theo wil in ieder geval deze ontwikkelingen van nabij blijven volgen. Hij gaat dan ook zeker door met zijn vlinderroutes en zoekgebieden voor de zandhagedis. We hebben het ook nog even over de manier van werken van de aannemer in de duinen. Eigenlijk vinden we beiden dat er meer begeleiding bij het werk moet komen om doelgerichter te werken en vooral ook voorzichtiger om te gaan met de huidige natuurwaarden. Het is allemaal wel erg groot, grof en projectmatig ...

Ineens hebben we het over iets heel anders, namelijk de Slikken van Voorne. Iedereen weet dat dit gebied zeer snel verandert en er veel verzanding optreedt. Het gebied was en is een belangrijke rust- en foerageerplaats voor vogels. De Vogelwerkgroep telt dit gebied al zeker 45 jaar! We zien het aantal vogels de laatste jaren dalen. De grote vraag is en was, komt dat door verstoring van wandelaars, honden, kitesurfers, ruiters? Of komt dit door het voedselaanbod in en op de bodem? Afgelopen jaar is samen met oud afdelingslid Wim de Groen, nu bestuurslid van de landelijke Strandwerkgemeenschap, begonnen met onderzoek naar het bodemleven van de Slikken. Theo is hier ook bij betrokken geraakt. Enkele jaren geleden is dit type onderzoek ook al gedaan door het bureau Altenburg en Wymenga zodat nu mooie vergelijkingen te maken zijn om te achterhalen of het voedselaanbod de oorzaak is van de achteruitgang van de vogelstand. Het was zowel Theo als mij opgevallen dat er vaak wel 1000 wulpen op de Slikken verblijven maar dat ze lijken te rusten en niet lijken te eten, klopt dit beeld?

Als echte onderzoekers besluiten we dit gesprek met de conclusie dat er nog veel meer onderzoek gedaan moet worden! Theo heeft er zin in, en ik uiteraard ook!

Kom kijken

Hier gaat de natuur zelf haar gang.

Zelf zien hoe dit werkt, kom dan mee met de excursie naar de Slikken van de Heen op 28 mei om 9:00 uur. De excursie duurt ongeveer 2 uur. Op de Slikken van de Heen gaat de natuur al zo'n 30 jaar haar gang. Er lopen runderen, paarden en sinds kort ook wisenten in natuurlijke sociale groepen en in evenwicht met het landschap. Bloemrijke graslanden, open bos en struvelen wisselen elkaar af in een open boslandschap waar opbouw en afbraak elkaar afwisselen. Verzamelen op de kleine parkeerplaats op de kruising Campweg met de parallelweg van de N257 op Sint Philipsland. Laarzen zijn aan te raden. Het kan er plaatselijk erg modderig zijn. Aanmelden voor deze excursie is verplicht via het e-mailadres: tomvanwanum@xs4all.nl



goudplevieren op de slikken in augustus. Foto: Peter Vermaas

Natuurtijdschriften
Toegang tot tijdschriften over de Nederlandse natuur

Nederland is rijk aan tijdschriften met betrouwbare informatie over de Nederlandse biodiversiteit en geodiversiteit. Een groot aantal artikelen is gratis te downloaden op dit platform.

Natuurtijdschriften is een samenwerking van Naturalis Biodiversity Center met bijna 40 partnerorganisaties. In totaal vind je hier bijna 90.000 artikelen uit meer dan 80 verschillende tijdschriften. Zoek op onderwerp of auteur, of kijk hieronder voor de nieuwste artikelen.

Samenwerking met Naturalis

Het bestuur is onlangs met Naturalis een overeenkomst aangegaan die het mogelijk maakt dat artikelen uit *In de Branding* op de website www.natuurtijdschriften.nl zullen worden gepubliceerd. Voor onze afdeling is een speciale invoerportal gecreëerd. De eerste artikelen zijn inmiddels geplaatst. In de loop van het jaar worden steeds meer artikelen uit ons tijdschrift geplaatst. De lopende jaargang wordt met een jaar vertraging geplaatst. Het bestuur heeft Martin Lok bereid gevonden deze taak op zich te nemen.



Mag de natuur ook haar eigen gang gaan? Ja graag!

Door: Leo Linnartz, ARK Rewilding Nederland.

Als je vanuit vogelvlucht naar de Nederlandse natuur kijkt, dan valt op hoe we in hokjes denken en beheren. Het resultaat: een scherp-belijnde natuurdoeltypenkaart. Wat bos is blijft bos, wat grasland is blijft grasland en de overgang daartussen is abrupt en kaarsrecht. Bomen horen daarbij in het bos thuis en niet in het open landschap. Afhankelijk van het type bos of grasland hoort daar een specifieke set aan soorten bij. Helder en duidelijk! Zo zijn onze natuurdoeltypen vormgegeven en zo is ook Natura2000 opgezet. Met de maaimachine, de inzet van vee en de kettingzaag wordt de status quo gehandhaafd.

Knellend natuurbeeld

Echter, dat wringt! Het trekken van scherpe grenzen is een hardnekkige menselijke eigenschap waar de natuur zelf eigenlijk niet zo'n boodschap aan heeft. Waarom is het merendeel van onze inheemse bomen en struiken lichtbehoevend en dus afhankelijk van bosranden en openheid in het bos? Waarom geldt dat ook voor bijna de helft van onze boomsoorten? Waarom verjongen vooral schaduwverdragende beuken en esdoorns zich in het bos? Hoe zorgen we ervoor dat er voor al die lichtbehoevende soorten voldoende openheid blijft in het bos, als alles dichtgroeit met soorten die de bosbodem in een diepe schaduw hullen? Waarom hebben tal van bomen en struiken onze hulp nodig om te kiemen en groot te worden?

Beheren maakt vaak ook meer kapot dan je lief is. Drukbegrazing of plaggen om de effecten van te veel stikstof in de natuur te verhelpen heeft al menig insectensoort lokaal doen uitsterven. Idem voor de kruistocht tegen exoten, waarbij vooral wordt gekeken naar beheer en bestrijding en maar weinig naar de oorzaak van het woekeren van deze soorten. Dat laatste is uiteindelijk veel effectiever dan het eerste.

Vergeten rijkdom

Ergens lijken we vergeten dat de natuur al miljoenen jaren haar eigen boontjes dopt en dat de mens pas relatief recent om de hoek is komen kijken. Dat de biodiversiteit die we nu kennen al langer aanwezig is dan de mens zelf. Dat we eerst de grote herbivoren in het landschap hebben uitgeroeid alvorens hun rol in het landschap met ons vee over te nemen. Dat we eerst zelf weer vee en wild uit het bos hebben gehaald om het beheer vervolgens zelf met de zaag te doen. Natuuramnesie noemt Marc Argeloo dat met een mooi woord voor iets heel onprettigs: we zijn vergeten hoe de natuur voor zichzelf kan zorgen.

Vergeten zijn we dat bos en grasland vaak een mozaïek zijn en net als wadplaten en rivieren door het landschap wandelen en na verloop van tijd weer ergens anders liggen. Dat lichte en donkere plekken in het bos elkaar afwisselen in ruimte en tijd. Dat struiken en lichtbehoevende bomen overal in het grasland opkomen en een enorme variatie aan planteneters daarvan profiteert en zo een rem zet op een al te snelle successie. Dat overgangen in het landschap niet recht zijn, maar slingeren en afwisselend breed en smal. Dat in het open land bomen en struiken helemaal onze hulp niet nodig hebben en dat we ze ook niet uit hoeven te trekken om de (open) natuur in stand te houden. De wind, vogels, muizen en eekhoorns verspreiden de benodigde zaden.

Ook grote grazers helpen mee en verspreiden bijvoorbeeld de pitten van fruit dat ze gegeten hebben. Dichtgroei doet het open land niet zo snel. Zolang er een grote diversiteit aan grote en kleine planteneters rondloopt worden veel jonge bomen en struiken met smaak opgegeten. Tal van begraasde natuurgebieden in Nederland laten zien dat, zeker op rijke gronden, dichtgroei zo snel niet gaat. De Oostvaardersplassen hebben zelfs aangetoond dat hoge dichtheden aan grote grazers in staat zijn om grote oppervlaktes bestaand bos op te ruimen, iets dat voorheen voor onmogelijk

werd gehouden. We mogen het beeld van dat aftakelend bos dan niet mooi vinden, maar ook dat is natuur en het zit er snel vol met boktorren en andere doodhoutinsecten en is daarmee het behouden waard.

Boompjes trekken op de hei

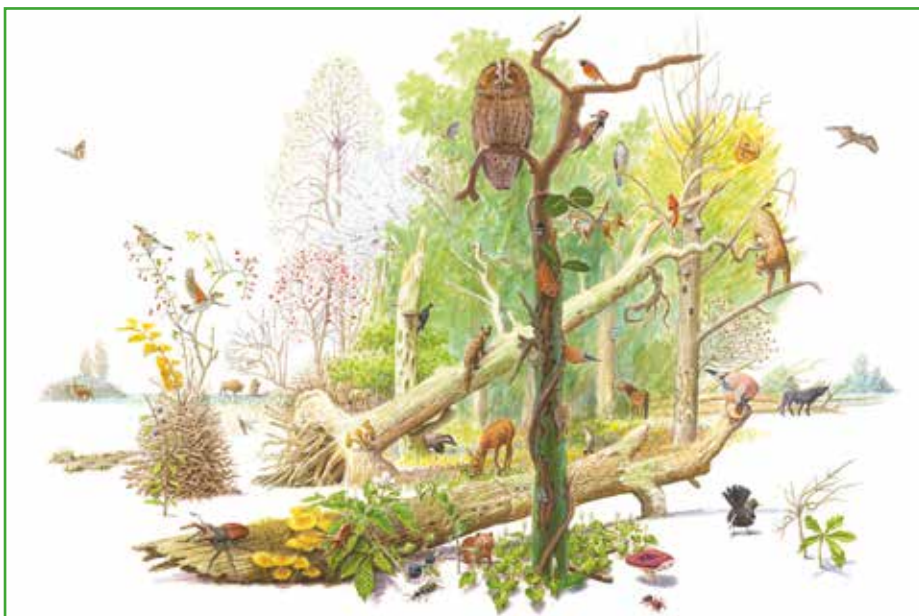
Nu zijn we op een interessant punt aangekomen: in voedselrijke gebieden kunnen zeer grote dichtheden aan grote grazers leven, die in staat zijn om het landschap open te houden en daarmee het grasland te creëren dat die hoge dichtheden van voedsel voorziet. Tegelijkertijd zien we dat op de arme zandgronden de heide overal dichtgroeit, ook met grote grazers. Hoe zit dat dan?

De uitgestrekte open heide die we nu zo waarderen, is als landschap pas relatief recent ontstaan. Voorheen was het landschap wel uitgestrekt, maar was het veel kleinschaliger en doorspekt met bosjes en struwelen. De open heide is ontstaan na het kappen en de verkoop van de bomen die er stonden en de brandcultuur daarna om het gebied geschikt te maken en te houden voor intensieve schapenteelt. Door niet meer als mens in te grijpen, maar in het wild levende grazers dit te laten doen, verschuift het landschap weer naar waar het vandaan kwam: een afwisseling van open land en bos, bomen en struiken.

De rol van predatoren

Dat ook dit landschap niet zomaar helemaal dicht groeit, laat de Veluwe zien. Wilde zwijnen, damherten en edelherten houden daar de bosverjonging goed in toom. Alleen langs veelgebruikte wandel- en fietspaden verjongt het bos, omdat de wilde dieren daar niet al te vaak en al te lang voedsel durven te zoeken. Van oudsher is juist dat de rol van predatoren. Herten vermijden plekken waar ze een groter risico lopen om een wolf of andere predator tegen te komen. Zijn ze daar toch, dan besteden de herten meer tijd aan alert gedrag en veel minder tijd aan eten. Het resultaat is dat op die plekken veel meer smakelijke bomen en struiken opgroeien dan op andere plekken. Omdat individuele predatoren komen en gaan, verschuift het gebruik van het landschap in de loop van de jaren en daarmee het mozaïeklandschap van smakelijke en onsmakelijke soorten en van dichte vegetatie en meer open vegetatie.

Al die grazers zijn niet over één kam te scheren. Over het algemeen geldt dat hoe groter de grazer, hoe meer invloed deze heeft op het landschap. Maar er is meer: middelgrote herbivoren, zoals herten, hebben voedsel van een hogere kwaliteit nodig dan grote grazers. Hoe groter de grazer, hoe meer die overweg kan met dorre vegetatie van matige kwaliteit. Een langer spijsverteringsstelsel is nu eenmaal efficiënter dan een kort. Eenmaal kort afgegrast, vormt een plant nieuwe, malse loten van hoge kwaliteit. Grote grazers faciliteren zo kleinere grazers. Andersom concurreren kleine grazers de grote jongens gemakkelijk weg met hun hogere reproductie en hun kleinere voedselbehoefte.



Tekening: Jeroen Helmer

Ook hier zijn predatoren belangrijk: doordat de kleinere grazers veel vaker het haasje zijn dan de grote, houden predatoren de populaties kleine grazers onder controle en blijft er voldoende voedsel over voor de grote grazers.

Eind goed al goed?

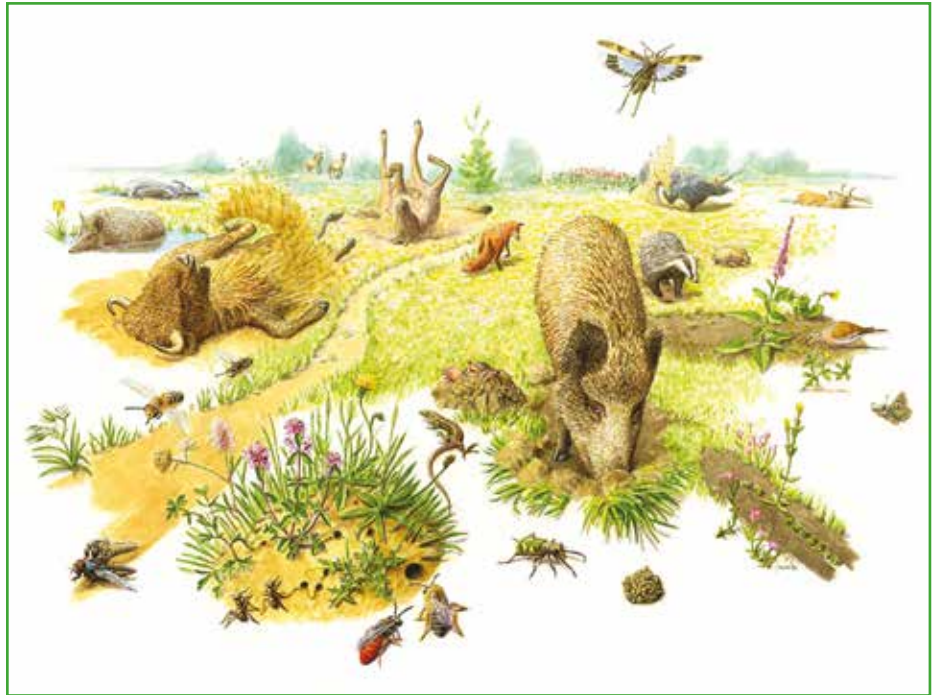
De natuur kan het dus blijkbaar allemaal ook zelf. Weliswaar zijn de resultaten wat anders dan als wij ons er actief mee bemoeien, maar niet minder waardevol of biodivers. Handen op de rug houden dan maar en genieten van wat er komt... Of toch niet? In het huidige met stikstof, fosfaat en chemicaliën verzadigde landschap en sterk teruglopende biodiversiteit is handen op de rug houden niet de juiste actie.

Die handen moeten echter andere dingen doen: in plaats van tegen de klippen op beheren (is dweilen met de kraan open) moeten we ons inzetten om de oorzaken weg te nemen (de kraan dichtdraaien). In plaats van wachten totdat een soort terugkeert over een enorme afstand, kunnen we ze ook een handje helpen en gericht nieuwe bronpopulaties creëren op plekken die hersteld zijn. We kunnen zelfs uitgestorven soorten laten terugkeren, bijvoorbeeld door gedomesticeerde nazaten van uitgestorven wilde dieren terug te brengen in de natuur. Op eilanden in de oceaan worden uitgestorven reuzenschildpadden ook wel vervangen door een sterk gelijkende soort van een ander eiland en met groot succes. Enzovoorts. Er is dus nog steeds een hoop te doen.

Toch maar aanplanten dan?

Jazeker, maar dan op een andere manier. Niet in rijtjes en met soorten die hier nooit voorkwamen, maar gericht terugbrengen van soorten die er niet meer voorkomen en aanplanten op een manier die bestand is tegen de vele grazers die er ook nog rondlopen, dus met weinig bomen en heel veel doornstruiken. Ook geen grote oppervlaktes meer aanplanten, die de nu bijna jaarlijkse droogte toch niet overleven, maar kleinschaliger aanplant van ontbrekende soorten aan de beschutte noordzijde van al bestaande bomen en bosjes. Daarna is er alsnog alle tijd om de handen op de rug te houden en rustig te kijken wat er allemaal gebeurt als je de natuur zijn eigen gang laat gaan.

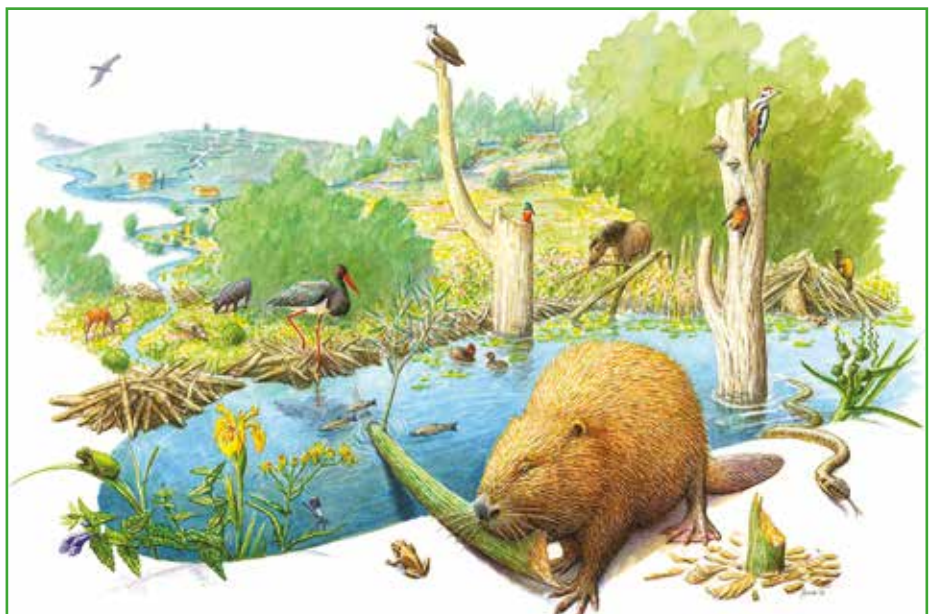
Wil je ook zien hoe de natuur zelf haar gang gaat?
Excursie 28 mei
zie tekst op bladzijde 9



Tekening: Jeroen Helmer



Wisent waadt. Foto: Leo Linnartz



Tekening: Jeroen Helmer

Laanbeheer in relatie tot vleermuizen

Door: Damian van Katwijk

Inleiding

Laanbeheer is een belangrijk aspect van het beheer van landgoederen en parken. Het is een beheermaatregel die zorgt dat bomen langs een laan goed groeien en gezond blijven. Laanbomen hebben niet alleen een esthetische waarde, maar spelen ook een belangrijke rol in het ecologische systeem van een gebied. In dit artikel zal worden besproken hoe laanbeheer van invloed is op vleermuizen op landgoed Huys te Warmont en landgoed Mildenburg.

Laanbeheer en vleermuizen

Vleermuizen zijn nachtdieren die vooral leven van insecten. Ze spelen een belangrijke rol in het ecologische systeem door het beperken van insectenpopulaties. Een gewone dwergvleermuis, de meest algemene soort van Nederland, eet per nacht ongeveer 1000 insecten.

De oude bomen van landgoed Huys te Warmont en landgoed Mildenburg hebben verschillende functies voor vleermuizen. Waar de boomtoppen dienen als foerageergebied, dienen de boomholtes als verblijfplaats. De boomholtes kunnen het gehele jaar door gebruikt worden als verblijfplaats, zo kunnen de holtes als kraam-, paar- en winterverblijfplaats gebruikt worden. Naast holtes worden spleten, scheuren of loshangend schors gebruikt. Over het algemeen geldt, hoe ouder de boom hoe geschikter die is voor het huisvesten van vleermuizen. Laanbomen hebben vaker een hogere leeftijd dan de andere bomen in het bos. Dit komt omdat de bomen direct naast de laan niet werden gekapt voor houtproductie.

Laanbomen zijn echter niet altijd geschikt als leefgebied voor vleermuizen. Als bomen niet goed worden onderhouden, kunnen ze ziek worden of vroegtijdig afsterven. Hierdoor kunnen ze hun functie als leefgebied voor vleermuizen verliezen. Daarnaast kan slecht laanbeheer leiden tot vermindering van de biodiversiteit en verstoring van het ecosysteem.

Landgoed Huys te Warmont

Landgoed Huys te Warmont is een landgoed gelegen in de gemeente Teylingen, in de provincie Zuid-Holland. Het landgoed heeft een oppervlakte van ongeveer 100 hectare en bestaat uit bossen, waterpartijen en open velden. Het landgoed wordt sinds 1961 beheerd door Stichting het Zuid-Hollands Landschap, die tevens ook de eigenaar is. Het landgoed heeft een rijke geschiedenis en heeft een belangrijke rol gespeeld in de ontwikkeling van de regio. De eerste vleermuiswaarnemingen van Huys te Warmont dateren uit 1936, wat heeft geleid tot een compleet gevormd beeld van de vleermuispopulatie. Het landgoed behoort tot de meest vleermuisrijke landgoederen van het West-Nederland. In 2005 is op Huys te Warmont de grootste rosse vleermuis populatie vastgesteld.

De waarde van het landgoed voor vleermuizen wordt gecreëerd door de aanwezigheid van oude laanbomen, open structuren en waterstructuren. Laanbeheer van landgoed Huys te Warmont is van groot belang voor de aanwezige vleermuispopulatie. De oude laanbomen vormen op het landgoed de enige geschikte verblijfplaatsen. Er zijn verschillende soorten vleermuizen aanwezig waaronder de dwergvleermuis, de laatvlieger en de rosse vleermuis.

De oude laanbomen van Huys te Warmont vormen een belangrijk leefgebied voor grote aantallen vleermuizen. Een deel van deze oude laanbomen verkeert in de aftakelingsfase en vormt door het risico op omvallen en takafbraak een potentieel gevaar voor de recreant. De beheerder is dus genoodzaakt om deze bomen te beheren om de veiligheid van de recreant te kunnen waarborgen. Het gevolg van het beheer is dat mogelijk het leefgebied van vleermuizen wordt aangetast. De beheerder beheert met een passend evenwicht waarmee de ecologische- en cultuurhistorische waarde wordt behouden.

Het laanbeheer op landgoed Huys te Warmont is gericht op het behoud van gezonde laanbomen. Dit wordt bereikt door het regelmatig snoeien en kappen van bomen die niet meer gezond zijn. De bomen langs de lanen worden ook regelmatig gecontroleerd op ziekten en plagen. Hierdoor blijven

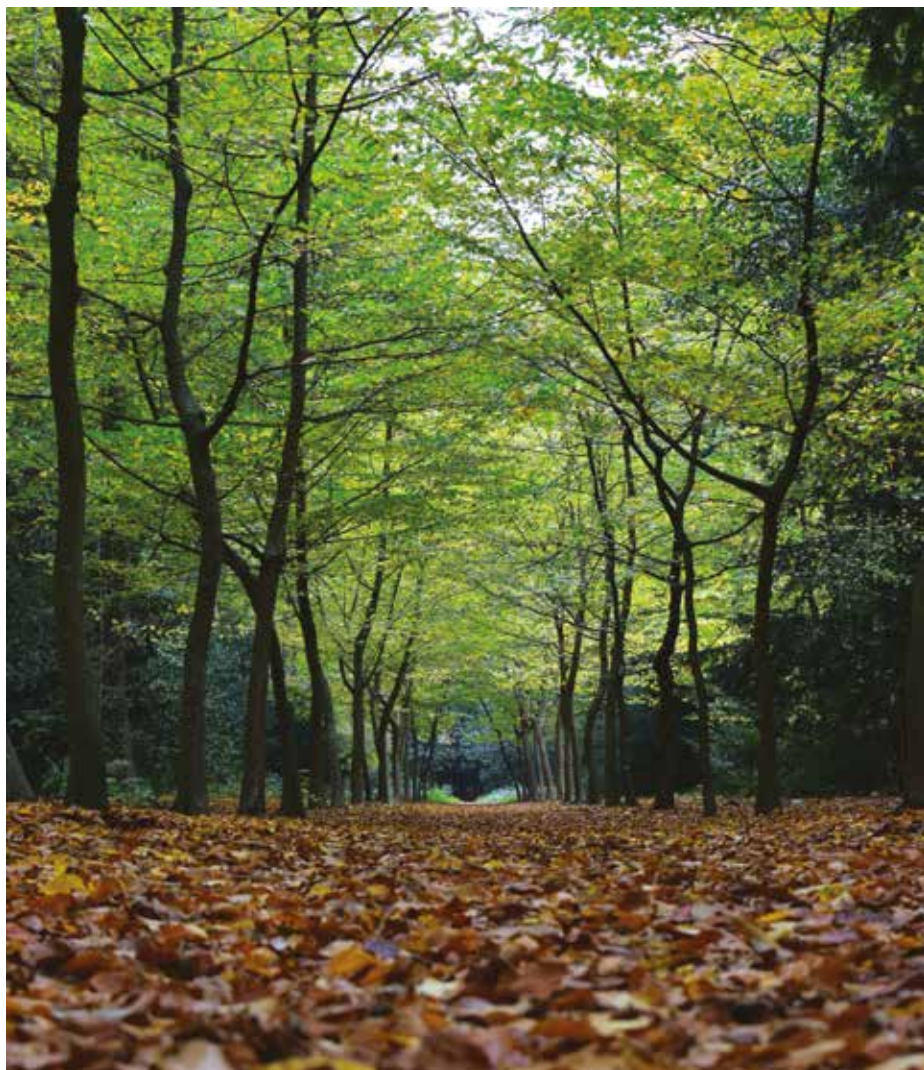
de bomen gezond en kunnen ze hun functie als leefgebied en voedselbron voor vleermuizen behouden.

Het beheer van de bomen langs de lanen wordt ook aangepast aan de specifieke behoeften van de verschillende soorten vleermuizen op het landgoed. Zo worden bijvoorbeeld bomen met losse basten en spleten in de stam bewust behouden om rosse vleermuizen een geschikt leefgebied te bieden. Door deze gerichte aanpak wordt het leefgebied van vleermuizen op landgoed Huys te Warmont optimaal behouden en verbeterd.

Het is belangrijk om te vermelden dat tijdens de werkzaamheden uiteraard rekening wordt gehouden met de aanwezigheid van vleermuizen. Dit houdt in dat voorafgaand aan werkzaamheden een vleermuiscontrole wordt uitgevoerd.

Landgoed Mildenburg

Dichterbij, op Voorne-Putten, ligt landgoed Mildenburg. Dit natuurgebied wordt ook beheerd door Stichting het Zuid-Hollands Landschap. Het landgoed heeft een oppervlakte van ongeveer 500 hectare en bestaat uit bossen, duinen en weilanden. Dit landgoed heeft een rijke geschiedenis en heeft een belangrijke rol gespeeld in de ontwikkeling van de regio. Het landgoed herbergt verschillende soorten vleermuizen, waaronder de gewone



Toekomstige vleermuisbomen. Foto: Damian van Katwijk

dwergvleermuis, de ruige dwergvleermuis en de watervleermuis. Deze soorten maken veelvuldig gebruik van de laanbomen als leefgebied en foerageergebied.

Laanbeheer is van groot belang voor het behoud van het leefgebied van vleermuizen op landgoed Mildenburg. De bomen langs de lanen vormen namelijk belangrijke foerageergebieden en bieden beschutting voor vleermuizen. Het beheer van de bomen langs de lanen moet dan ook zorgvuldig worden uitgevoerd om verstoring van de vleermuizen te voorkomen.

Een belangrijk aspect van het laanbeheer op landgoed Mildenburg is het behoud van gezonde bomen langs de lanen. Het is belangrijk om regelmatig bomen te snoeien en te kappen die niet meer gezond zijn, om zo de veiligheid van bezoekers en vleermuizen te waarborgen. Daarnaast wordt er gekeken naar het herstellen van historische lanen, wat niet alleen de cultuurhistorische waarde van het landgoed verbetert, maar ook het leefgebied van vleermuizen vergroot.

Monitoring van vleermuizen

Het effect van laanbeheer op de populatie van vleermuizen wordt op beide landgoederen goed gemonitord. Dit wordt door zowel experts als vrijwilligers gedaan met behulp van batdetectors, batloggers of warmtebeeldcamera's. De batdetectors worden ingezet om de activiteit van vleermuizen langs de lanen te monitoren. Met behulp van deze apparaten kunnen geluiden van vleermuizen opgevangen en geanalyseerd worden. Hierdoor wordt inzicht verkregen in de soorten die aanwezig zijn en het aantal individuen.

Door deze monitoring kan er tijdig worden ingegrepen als blijkt dat de populatie van vleermuizen op het landgoed afneemt. Zo kan er bijvoorbeeld worden gekeken naar aanvullende maatregelen om het leefgebied van vleermuizen te verbeteren en te vergroten.

Het achterbakse bos

Door: Rob Bijlsma

Deze tekst is door Rob Bijlsma uitgesproken in zijn column voor het VARA programma Vroege Vogels op 22 februari 2015

De afgelopen eeuwen is ons landje ontgonnen en ruilverkaveld.

En dat in het kwadraat. Vooruitziende geesten wisten nog wat snippers te vrijwaren van vernietiging. Op de allerarmste grond werd naaldbos aangeplant. Die snippers en dat bos zijn het leefgebied voor duizenden soorten die in de rest van het land niet meer aan de bak komen. Alle reden om daar voorzichtig mee om te gaan, zou je denken. Maar dan heb je buiten de huidige beheerder gerekend.

Die vindt namelijk dat die gebieden zijn volgelopen met de verkeerde natuur. In de woorden van Anton Dingeman, de stripheld van Pieter Geenen: ik wist niet dat een bos zo achterbaks kon zijn.

En dat zal het weten ook. De beheerders zijn een kruistocht tegen de bestaande natuur begonnen, daarin gesteund door scheepsladingen geld en een oeverloze brei van flutrapportjes. Een werkverschaffingsproject van megalomane omvang. Deze jongens pakken het grondig aan. Overal klinkt geronk en gezaag. Timberjacks, motorzagen, graafmachines, vrachtwagens, tractoren, kiepkarren, bulldozers, hakseelaars, houtversnipperaars... Ja, elke dag een snipperdag, dat is het devies. Hoezo saai, die natuur. De beheerders slaan het tevreden gade. In hun jaarverslagen verschijnen vierkleurenfoto's waarop ze trots poseren naast een graafmachine die hun natuurgebied aan het herstellen is tot natuur zoals die hoort te zijn.

Deze heilige oorlog heeft echter ook schaduwkanten. Bijvoorbeeld: alles wat je vernielt ten faveure van een utopie, gaat ten koste van de bestaande werkelijkheid. De achteloosheid en minachting waarmee de huidige beheerder bestaande leefgebieden met de erbij behorende planten en dieren naar de knoppen helpt, is shockerend. Het

doel heiligt de middelen. Ze komen ermee weg omdat ze geen idee hebben van wát ze vernielen. Wetenschap is namelijk een vies woord in natuurbeschermingskringen. Van de 28.000 diersoorten in Nederland kent de gemiddelde beheerder er misschien 100 van naam, en van geen enkele de ecologie. Dus, als je een herfstvuurspin wilt redden, of een ... invullen naar gelang de waan van de dag, kun je zonder wroeging het leefgebied van mossen, varens, paddenstoelen, reptielen, you name it, om zeep helpen. Een Culturele Revolutie avant la lettre, met keurmerk van de overheid en begeleid door vierkleurenonzin en kretologie op kleuterniveau. Als het niet werkt, en dat doet het nooit want natuur kent geen doeltypen, verzin je toch gewoon wat anders. Of ga je opnieuw hakken en graven om die achterbakse natuur alsnog in het gareel te schoppen.

Voor roofvogels, een groepje dieren waar redelijk wat kennis van voorhanden is, ontpopt de ruilverkaveling van natuurgebieden zich als een drama bovenop andere problemen. De natuurboeren hebben de afgelopen jaren willens en wetens zoveel broedgebied van roofvogels opgeruimd en ongeschikt gemaakt, dat ze daarmee de activiteiten van traditionele roofvogelvolgelingen ruim voorbij zijn gestoken. Waar de gifmengers en schieters nog geen deuk in een pakje boter konden maken, elke omgebrachte roofvogel werd immers vervangen door een andere, zijn natuurbeheerders veel effectiever in uitroeien. Ontneem roofvogels hun leefgebied, en ze gaan vanzelf de pijp uit zonder dat vervanging mogelijk is. De sterke afname van roofvogels in bossen, oplopend tot halveringen en meer, kan voor een deel op conto van terreinbeheerders worden geschreven. Het zijn de roofvogelvolgelingen nieuwe stijl. Niet dat ze daar wakker van liggen. Aan hun horizon gloort immers een schitterende wereld, namelijk het beoogde doeltypen. Wat kan ons die paar roofvogels schelen, die vreten toch maar weidevogels op. Kortom, de beuk in het bos. Maar ook weer niet teveel beuk, want we hebben eigenlijk liever zomereik. En die boom daar moet een beetje meer naar links.



Wespandief, Foto: Peter Vermaas



Kleine mantelmeeuwen. Foto: Ad 't Hart

Beheer van meeuwen op de Maasvlakte valt niet meer te begrijpen.

Door: Piet Mout

In 2022 was de Werkgroep Natuur & Beleid van Natuurvereniging Hollandse Delta betrokken bij twee procedures die betrekking hadden op het beheer van meeuwen op de Maasvlakte.

De eerste procedure had betrekking op het *Faunabeheerplan Meeuwen Havengebieden 2022-2027*

De tweede procedure ging over de nadelige effecten van het Windpark Maasvlakte 2 van Eneco op o.a. de zilvermeeuw en de kleine mantelmeeuw.

Bij beide procedures hebben wij ons voor een belangrijk deel laten leiden door een rapport van Deltamilieuprojecten, dat werd geschreven in opdracht van een zeer brede coalitie van partijen die allemaal zeggen dat zij oplossingen zoeken voor het beheer van grote meeuwen op plekken waar zij ongewenst zijn en tegelijkertijd willen zorgdragen voor een goede staat van in standhouden van deze belangrijke vogels: De Havenbe-

drijven (Port of Rotterdam, Port of Antwerp en North Sea Port) en Coalitie Delta Natuurlijk (Coalitie Delta Natuurlijk is een samenwerkingsverband van Brabants Landschap, Brabantse Milieufederatie, Het Zeeuwse Landschap, Natuurmonumenten, Natuur- en Milieufederatie Zuid-Holland, Staatsbosbeheer, Vogelbescherming Nederland, WNF, Zuid-Hollands Landschap en de Zeeuwse Milieufederatie) en Natuurpunt Vlaanderen: *Meeuwenvisie Zuidwestelijke Delta Beheer van populaties grote meeuwen in het Deltagebied van Nederland en België*

Daarnaast hebben we ons destijds laten bijstaan door enkele internationaal erkende, Nederlandse meeuwendeskundigen, te weten Mars Muusse, Roland Jan Buijs, Merijn Loeve, Ruurd Jelle van der Leij en Bastiaan vd Wetering

Meeuwen broeden al sinds de aanleg graag op de Maasvlakte. Dat deden ze eerst op vrijwel dezelfde plek als toen het vermaarde

natuurgebied De Beer nog niet was opgeofferd aan de Rotterdamse expansiedrang, maar dan een paar meter hoger. Al snel leerden ze dat op al die prachtige lange tijd braakliggende percelen elders op de Maasvlakte nog veel meer geschikt broedhabitat aanwezig was en ook die plekken werden bezet. Deze meeuwenkolonies van zilvermeeuw en kleine mantelmeeuw groeiden in relatief korte tijd uit tot de grootste en belangrijkste kolonies van West-Europa. Niet in de laatste plaats ook omdat er geen voor meeuwen bedreigende predatoren aanwezig waren zoals de vos.

De kleine mantelmeeuw had in 2020 in totaal 22.000 broedparen op de Maasvlakte en de zilvermeeuw in 2019 3100 broedparen. Voorwaar forse aantallen, maar al wel aanzienlijk minder dan lang gebruikelijk was.

Voor meer informatie over de landelijke cijfers en trends verwijs ik hier kortheidshalve nogmaals naar bovengenoemd rapport van Deltamilieuprojecten: Meeuwenvisie Zuidwestelijke Delta en naar de website van Sovon voor de kleine mantelmeeuw <https://stats.sovon.nl/stats/soort/5910> en voor de zilvermeeuw <https://stats.sovon.nl/stats/soort/5920>

Conclusies uit bovengenoemde bronnen zijn zeer duidelijk. Het gaat bepaald niet goed met beide soorten grote meeuwen en al helemaal niet op de Maasvlakte. Een combinatie van factoren is van invloed geweest op de afname op de Maasvlakte. De komst van de vos, het jaarlijks rapen van duizenden eieren in het havengebied van Rotterdam, vestiging van nieuwe bedrijven en vele windmolenparken en een veranderend voedselaanbod op zee (bijvangst van vissers mag niet meer overboord worden gegooid).

Meeuwen zijn niet alleen mooi, interessant of vanuit ecologisch perspectief heel belangrijk, maar meeuwen kunnen ook lastig, irritant of brutaal zijn. Ze geven overlast. Je zal maar onderhoud moeten uitvoeren aan leidingen of schilderwerk moeten uitvoeren op plekken waar meeuwen aan het broeden zijn. Dat begrijpen wij heel goed, maar de Natuurbeschermingswet biedt geen enkele ruimte om een ontheffing te verlenen voor het bestrijden van meeuwen vanwege overlast.

In de Natuurbeschermingswet wordt aangegeven dat er alleen een ontheffing kan worden verleend als sprake is van bedreiging van de volksgezondheid, voor de openbare veiligheid of voor de veiligheid van het luchtverkeer. In ons bezwaarschrift hebben wij aangegeven dat de in het faunabeheerplan genoemde argumenten dat inderdaad sprake is van genoemde bedreigingen volledig gebaseerd zijn op een hele dikke duim (we hebben dat uiteraard anders geformuleerd). Er hebben zich nooit incidenten voorgedaan waarbij meeuwen een bedreiging vormden voor de volksgezondheid (het gaat daarbij niet om de gezondheid voor een individu maar over die van hele bevolkingsgroepen) of voor de openbare orde. Voor vliegverkeer



Kleine mantelmeeuw met pullen. Foto: Ad 't Hart

ligt dat uiteraard anders, maar zulke situaties doen zich niet voor op de Maasvlakte of elders in het havengebied. Daarmee is onze conclusie dat de afgegeven ontheffing willens en wetens is afgegeven op onjuiste gronden.

De ontheffing

Volgens de inmiddels afgegeven ontheffing mag de WBE (wildbeheereenheid) Voorne een vijftal maatregelen uitvoeren:

- het weren van meeuwen
- het opzettelijk storen van meeuwen
- het verplaatsen van nesten (met inhoud)
- het uitvoeren van nestbehandeling: prikken, schudden, of insmeren van eieren (met nettoresultaat het vernielen van nesten)
- het vernielen van nesten door directe verwijdering (met inhoud)

Om de invloed van deze maatregelen te kunnen beoordelen was het nodig om de zogenaamde Staat van Instandhouding van de twee in het geding zijnde meeuwensoorten vast te stellen. In ons bezwaarschrift hebben wij aangetoond dat de in het fauna-beheerplan genoemde aantallen onjuist en verouderd waren. Dientengevolge werd niet gerekend met de meest actueel beschikbare gegevens en klopten de in het meeuwen-beheerplan berekende aantallen nesten dat vernietigd mag worden niet. De staat van instandhouding in het havengebied was al veel slechter dan het beheerplan weergaf.

Gesteld werd dat er voldoende, veilige alternatieven zijn voor meeuwen om in de havengebieden naar uit te kijken. Dat was een volkomen achterhaald argument omdat er inmiddels op de Maasvlakte en Europoort vele paren vossen voorkwamen, die in 2021 en 2022 de nesten van zilvermeeuw en kleine mantelmeeuw op grote schaal predeerden. Er waren in de haven geen vosvrije alternatieve broedgebieden als gevolg waarvan het voorzienbaar was dat het broedvrij houden van locaties op de bedrijventerreinen en de voornoemde prestatie zouden zorgen voor een nog slechtere staat van instandhouding.

Door alle toegestane beheeractiviteiten treden ook onaanvaardbare neveneffecten op voor andere kwetsbare soorten zoals stormmeeuw, zwartkopmeeuw en scholekster, waarvan een groot deel van de populatie gevestigd is tussen en langs de kolonies kleine mantelmeeuw en zilvermeeuw.

Een verwijzing naar onafhankelijk wetenschappelijk onderzoek met betrekking tot de toegestane maatregelen ontbrak in het ter visie liggende beheerplan en dat was in onze ogen niet zonder reden. De door ons geraadpleegde meeuwenkenners oordeelden allemaal negatief over de toegestane maatregelen en noemden die methodes als zeer schadelijk en niet gebaseerd op wel degelijk aanwezig wetenschappelijk onderzoek.

De vos

Tot 2001 was de hele zuidrand van Rotterdam vanaf Ridderkerk tot aan de Maasvlakte en met aangrenzende polders nog volledig vosvrij. Toch vestigde zich in 2001 op raadselachtige wijze plotseling een paartje vossen op de Maasvlakte. Het is, ondanks dat vossen goed kunnen zwemmen, onwaarschijnlijk dat die daar op natuurlijke wijze terecht gekomen zijn. Aanvankelijk bleef de vossenpopulatie klein en waren de effecten nog gering. Wel blijft de vraag waarom destijds niet werd ingegrepen door de WBE, die ook toen al een nulstand beleid had.

In 2019 bleek het aantal vossen echter sterk te zijn toegenomen. De 'bekende' burcht bij de Maasvlakte Olie Terminal aan het einde van de Aziëweg was niet meer de enige. Waarschijnlijk kwamen de vossen die in 2019 en 2020 de grote meeuwenkolonie van het Papegaaienbekeiland uiteindelijk geheel lieten verdwijnen van die burcht (Benders e.a. 2021). In 2020 en 2021 zijn de aantallen vossen verder toegenomen en hadden ze een groot negatief effect op grond-broedende vogels. Het meest zichtbaar werd dit in de meeuwenkolonies. Op sommige plekken, waar in de buurt met zekerheid vossen zaten, werden veel nesten volledig gepredeerd, zoals o.a. bij Euromax. Het gevolg was dat de meeuwenkolonies in 2022 gedecimeerd bleken en op een aantal plekken (o.a. Kop van de Beer) volledig verdwenen waren. Dit gegeven werd in de gevoerde procedure volledig door de Provincie Zuid-Holland genegeerd en gaven zij de benodigde ontheffing alsnog af alsof de situatie niet ingrijpend was gewijzigd.

Nu de vos heeft gedaan wat de WBE met al hun beheer in 50 jaar niet lukte, het verdrijven van de meeuwen, zijn alle voorgenoemde beheermaatregelen ter bestrijding van meeuwenoverlast volstrekt overbodig geworden.

<https://www.rijnmond.nl/nieuws/1516894/help-de-vos-vreet-de-rotterdamse-haven-leeg-blijft-er-nog-eeen-meeuw-over>

Het wordt nog gekker!

Wie denkt dat bovenstaande allemaal al niet te begrijpen is, komt echter bedrogen uit. Het kan nog gekker.

Bij de aanleg van het windmolenpark Maasvlakte 2 van Eneco bleek dat de aanleg van dit windpark een negatief effect heeft op de Staat van Instandhouding van zowel de zilvermeeuw, als van de kleine mantelmeeuw. Eneco zag zich genoodzaakt om een groot aantal en zeer kostbare mitigerende en compenserende maatregelen te nemen om die negatieve effecten tegen te gaan. In overleg met Natuurvereniging Hollandse Delta bleek Eneco bereid om daar miljoenen euro's in te investeren. Er kwam een radarsysteem met vogeldetectie in combinatie met een zogenaamde stilstandvoorziening. Daarnaast richtte Eneco een rijk gevuld natuurfonds op, waaruit veel compenserende maatregelen gefinancierd

kunnen worden. Natuurvereniging Hollandse Delta ziet de noodzaak van de energietransitie en is daarom zeker niet tegen plaatsing van windmolens op plekken waar dat kan. Dat lukt nergens zonder negatieve effecten op natuur, maar Natuurvereniging Hollandse Delta is zeer content met de manier waarop Eneco haar verantwoordelijkheid heeft genomen. Grote klasse.



Broedende kleine mantel- en zilvermeeuwen.
Foto: Ad 't Hart

Maar het blijft gek dat Eneco miljoenen investeert voor de bescherming van zilvermeeuwen en kleine mantelmeeuwen (en strandbroeders en dwergsterns en scholeksters en in een nieuwe telpost voor zeetrekters), terwijl tegelijkertijd de WBE allerlei beheermaatregelen tegen eveneens hoge kosten blijft uitvoeren om diezelfde meeuwen te bestrijden.

En alsof dat nog niet onbegrijpelijk genoeg is, werd onlangs bekend gemaakt dat het Havenbedrijf Rotterdam op de Maasvlakte nu wel veilige, potentiële broedgebieden heeft aangelegd die door middel van hekken vosvrij gehouden worden in de hoop dat de verdreven meeuwen zullen uitwijken naar deze alternatieve broedgelegenheid. Of de meeuwen dat ook daadwerkelijk zullen doen, valt te bezien. De ervaring laat zien dat eenmaal verdreven meeuwen niet vaak geneigd zijn terug te keren. Natuurvereniging Hollandse Delta verwacht eerder dat deze meeuwen zullen blijven te zijn uitgeweken naar platte daken in het stedelijk gebied, waar ze dan weer opnieuw en veel meer overlast zullen veroorzaken. <https://www.rijnmond.nl/nieuws/1274933/houd-meeuwen-in-de-rotterdamse-haven-anders-trekken-ze-de-woonwijk-in>

Of dit laatste klopt zullen we spoedig zien. De laatste overgebleven meeuwen zijn hun broedplaatsen alweer aan het opzoeken. Natuurvereniging Hollandse Delta zal de ontwikkelingen nauwkeurig in de gaten houden.

Project Biodiversiteit Groene Strand

Door: Menno van Lopik

Grote Muggenorchis, bonte paardenstaart, zandhagedis, koninginpage, visdief, kokmeeuw, zwartwordende wasplaat, groenknolorchis, rugstreeppad, noordse woelmuis, vos, koekoeksbloemspanner en het geaderd kalkkopje. Allemaal hoofdrolspelers in het Greenchoiceproject dat we tussen 2017 en 2022 hebben uitgevoerd. Geweldige (her)ontdekkingen, bijzondere ontmoetingen, leuke en nuttige samenwerkingen, beheersuccessen, tegenvallers maar vooral genieten in dit mooie gebied. Zomaar een greep uit wat er afgelopen 5 jaar gedaan is. Het project is nu afgesloten maar we gaan zeker door en blijven ons inzetten voor de biodiversiteit op het Groene Strand.

Greenchoice is in 2016 een samenwerking aangegaan met Stichting Het Zuid-Hollands Landschap om de biodiversiteit te verhogen. Vanaf 2017 is deze samenwerking ingegaan en zijn we aan de slag gegaan. Nu zijn de duinvalleien niet het eerste gebied waar je aan denkt als je het hebt over het verhogen van de biodiversiteit. Het is al een schitterend gebied vol met mooie en leuke soorten. En er zijn wel gebieden te noemen waar de biodiversiteit een grote opkikker kan gebruiken. Toch hebben we bewust gekozen voor dit gebied omdat hier best wel flinke opgaven lagen en er veel kansen waren om de biodiversiteit te verhogen.

Het gebied waar we het over hebben beslaat niet volledig het Groene Strand. We hebben gekozen voor het stroomgebied van de duinrel (de afwatering van het Vliegveld), de strandhaak en het Plevierenvlak. Een klein maar belangrijk onderdeel van het projectgebied is de plek van de drie broedeilandjes in de Lagune. Onderstaande kaart geeft een overzicht van het gebied waar we het over hebben.

Greenchoice is zeer betrokken bij het project en naast dat ze ons in staat stelden de biodiversiteit te verhogen steunden ze ons ook in het onderzoek wat hierbij komt kijken. Bij het maken van de afspraken

is tegelijk een onderzoeksplan opgesteld waarbij we gaan monitoren hoe het gebied zich ontwikkelde en of dat we aan het eind van de periode echt een hogere biodiversiteit hebben behaald.

Voor het uitvoeren van natuuronderzoek klopten we natuurlijk direct aan bij de KNNV afdeling Voorne, inmiddels hernoemd naar Natuurvereniging Hollandse Delta.

Het meeste beheer werd gevraagd op de broedeilanden waar tot 2019 een flinke kolonie van kokmeeuwen en visdieven nestelden. Tot 2018 werden deze ook vergezeld door enkele broedparen zwartkopmeeuw. De eilandjes raakten steeds voedselrijker door de aanvoer van nestmateriaal, de uitwerpselen van vele honderden vogels en de binding van voedingsstoffen via de aanwezige vegetatie. Het kaal maken van de eilanden was niet meer afdoende en de brandnetels namen de boel snel over. In 2019 hadden we zelfs brandnetels van 2 meter hoog staan. In datzelfde jaar is de populatie broedvogels midden in het broedseizoen verrast door een zware onweersbui. Onze laatste beelden van de wildcamera lieten zien dat de gehele kolonie de lucht in ging midden in een onweersbui en daarna niet meer terugkwam. Datzelfde seizoen constateerden we wel allemaal tweede legfels op de grinddammen. De kokmeeuwen en visdieven hadden besloten elders hun broedsucces te verhogen. Erg jammer van de kolonie maar gelukkig konden de meeste vogels wel jongen grootbrengen in de omgeving.

In het jaar daarna zijn de broedeilanden grondig aangepakt. We hebben de voedselrijke toplaag eraf gehaald en vervolgens een dikke laag schelpen teruggebracht. Hierdoor zullen de eilanden niet meer zo dicht begroeid raken en is het weer geschikt voor de kale-grondbroeders. Het beheer wordt nu aangepast gevoerd. Dit betekent jaarlijks de eilanden opschonen en met een frees de bovenlaag loswoelen. Hierdoor worden ook wortelpakketten van begroeiing losgemaakt. Indien begroeiing meer de overhand gaat nemen de komende jaren zullen we er nog extra beheer op loslaten. Een laag zout aanbrengen op de eilanden zal de meeste begroeiing verdrijven. Met dit beheerpakket zullen de eilanden

weer geschikt blijven voor de broedvogels maar het is natuurlijk altijd afwachten of en in welke hoeveelheden de vogels er weer gaan broeden. Aan de omstandigheden kan het niet liggen.

Andere beheermaatregelen bestaan uit het terugzetten van riet en struweel. Door deze een stap terug te zetten in de successie ontstonden weer allerlei overgangen van bijvoorbeeld natte naar droge natuur of van struweel naar duingrasland. Deze overgangen, ook wel gradiënten genoemd, zorgen voor een verhoging van de biodiversiteit. Zo zijn aan de randen van het Heelblaadjesvlak struwelen verwijderd waar vervolgens allerlei pionierssoorten opkwamen zoals wilde peen. Dit is een redelijk algemene soort maar kwam na het terugzetten van struweel ineens meer voor. Redelijk tegelijk met de uitbreiding van de wilde peen werd ook de eerste koninginpage gezien in het gebied. Wilde peen is een van de schermbloemigen waar de koninginpage van afhankelijk is in zijn voortbestaan, een zogenoemde waardplant.

Een andere overgang die is aangepakt is de overgang van de duinrel tot het duingrasland van het Heelblaadjesvlak. De duinrel was ongeveer volledig verdwenen in het rietveld en was erg ondiep geworden. Hierdoor bevatte het in de zomermaanden geen water meer en waren de oevers niet interessant voor zowel flora als fauna. We hebben de kreek verdiept, riet zijn we jaarlijks gaan maaien en de oevers zijn verflauwd. Het eerste jaar na de werkzaamheden vonden we al verschillende soorten russen, zegges en grassen waaronder kweldergras. Ook soorten als watermunt en herfstbitterling kwamen frequent voor.

Zoals eerder al beschreven hierboven zijn we een groot deel van de maatregelen gaan monitoren om zo te kunnen onderzoeken of de maatregelen om de biodiversiteit te verhogen wel succesvol zijn geweest. Er is door de verschillende werkgroepen enorm veel werk verzet en er zijn ongelooflijk veel mooie waarnemingen genoteerd. Als we hier uitgebreid op ingaan wordt deze editie van "In de Branding" de dikste ooit dus ik zal per soortgroep kort ingaan op hun deel van het onderzoek.



Kaart begrenzing Greenchoice



Visdief. Foto: Tom van Wanum

Vogelwerkgroep

Elk jaar is het westelijke deel van het Groene Strand geïnventariseerd op broedvogels. Hier zijn gedurende het onderzoek flinke verschuivingen in geweest. Zo hebben we eerder al de kolonievogels benoemd die van 409 broedparen (kokmeeuw en visdief samen) in 2018 naar 0 in 2022 gingen. De waarschijnlijke oorzaken hebben we al besproken, maar erg vrolijk worden we natuurlijk niet van deze cijfers.

Een ander opvallend verloop zien we bij de ganzen en plevieren, kluten en scholksters, oftewel alle grondbroeders. Deze nemen ook allen af. Hiervan was de oorzaak niet direct aan te wijzen maar dankzij de notering van allerlei andere waarnemingen tijdens alle onderzoeken, anders dan hun eigen soortgroep, zagen we een toename in het aantal waarnemingen van de vos. Hiervan is bekend dat deze soort grote impact kan hebben op de grondbroeders.

Zoogdierenwerkgroep

Tijdens dit onderzoek is voornamelijk gewerkt met inloopvallen voor muizen en wildcamera's voor grotere zoogdieren. Op het gebied van muizen blijkt maar weer hoe belangrijk de weersinvloeden en de terreincondities zijn voor het voorkomen van verschillende soorten. Zo werd de rosse woelmuis in het begin van het onderzoek regelmatig gevangen en was de laatste 2 jaar onderzoek zonder vangsten van rosse woelmuis. Tijdens het onderzoek zagen we de huisspitsmuis voor het eerst opdiken in het gebied, een verhoging van de biodiversiteit, maar ook geheel passend in de regionale trends. Het is dus maar de vraag of onze beheermaatregelen er enige invloed op hebben gehad. Ander opvallend resultaat betrof de veldmuis. Deze werd in 2019 nog 2 keer gevangen op het Heelblaadjesvlak en in 2021 maar liefst 105 keer. Dit valt in de tijd goed samen met de beheermaatregel die is uitgevoerd op het Heelblaadjesvlak. Sinds 2019 zijn we begonnen dit vlak mee te gaan maaien met het reguliere beheer. Zo ging het vlak van rietveld naar bloemrijk grasland. Een groot verschil dat zich in de monitoring direct laat zien in de resultaten.

Amfibieën, vissen en macrofauna

Deze groep heeft zich gedurende het project beziggehouden met de Blusput en de gegraven inhammen aan de oever van het Oostvoornse Meer. De Blusput is tijdens dit project aan de naam gekomen omdat uit de verhalen naar voren kwam dat deze poel ooit gegraven is als strategisch watertappunt om te kunnen blussen. De Blusput was een flink dichtgegroeide poel en was bijna volledig overschaduwd door wilg en els. Deze zijn gefaseerd afgezet samen met het riet. Deze fasering is bewust gebeurd vanwege de aanwezigheid van dwergmuis in en rond de Blusput. De resultaten na het gefaseerd open maken waren positief. Zo werd er zowel tiendoornige- als driedoornige stekelbaars gevonden en heeft ook de kleine watersalamander de poel bewoond. Ook is voortplanting van bruine kikker, padden en verschillende libellen waargenomen. Ondanks het iets ziltere water voelden ook

verschillende soorten waterkevers en de waterschorpioen zich hier thuis. De inhammen van het Oostvoornse meer functioneerden prima als foerageerplek voor steltlopers en reigersoorten. Zo is daar brakwatergrondel, vlokreeft en zowel zoetwatergarnaal als brakwatergarnaal waargenomen. Gezien de brakke condities daar geen gekke combinatie van soorten.

Dagvlinders en libellen

Dit onderzoek liet goede resultaten zien voor de dagvlinders maar minder goede resultaten voor de libellen. Dit is zeker niet onverwachts gezien het zilte karakter van het gebied en de gevonden soorten zijn allen zwervers die grotere afstanden overbruggen. Ook de resultaten van de dagvlinders zijn afhankelijk van weersomstandigheden en voedselaanbod. Zodoende kunnen daar van jaar op jaar flinke verschillen in zitten. Helaas zien we ook in dit gebied dat de dagvlinders de landelijke trends volgen. En dat is een afname in aantallen. Op het Heelblaadjesvlak komen nog 22 soorten voor wat wel bovengemiddeld is maar als deze trend zich doorzet gaat dat minder worden.

Hele kritische graslandsoorten als bruin blauwtje, groot dikkopje en zwartsprietdikkopje komen nog wel voor in het gebied wat ook een voorzichtige indicatie is voor een goede kwaliteit van het grasland.

Nachtvlinders

Deze soortgroep kent nog relatief veel geheimen en verbaast regelmatig. Zo ook het onderzoek op het Groene Strand. Het is een interessant en divers gebied en dat was terug te zien in de resultaten. Bijna 160 verschillende soorten zochten het verlichte laken op en werden bekeken en/of gefotografeerd. Een flink hoog aantal met leuke zeldzamere soorten erbij zoals de wegedoornspanner en de koekoeksbloemspanner. Ook de loofboomdwergspanner werd op het laken gevonden. Deze soort staat op de Rode Lijst als ernstig bedreigd en is de afgelopen jaren alleen 1 keer gevonden in de omgeving van Wassenaar. Recente inventarisaties in de Kleine Beer en de Slikken van Voorne laten ook goed zien dat duingebieden een schat aan nachtvlindersoorten herbergen.

Plantenwerkgroep

Het Voornse Duin is het soortenrijkste gebied van Noordwest-Europa. Dat is zeker terug te zien in de flora van het gebied en zo ook in de resultaten van de 4 PQ's die zijn gekarteerd tijdens dit onderzoek. De 4 onderzoeksgebieden zijn allen gelegen op plekken waar werkzaamheden zijn uitgevoerd en waar de vegetatie terug gezet in is in de successie. Dat zijn dus niet de meest soortenrijke plekken van het gebied maar de resultaten zijn veelbelovend dat ze daar binnen een aantal jaar bij gaan horen. Dwergzegge, kleine ratelaar, fraai duizendguldenkruid, vleeskleurige orchis, moeraswespenorchis en de eerder aangekondigde bonte paardenstaart zijn allemaal al gevonden in de 4 PQ's. Allemaal bijzondere soorten die zich thuis voelen in de natte duinvalleien. De resultaten laten ook zien dat vervolgbeheer nog zeker nodig blijft. Soorten als dauwbraam, vlier en duindoorn doen pogingen het gebied te heroveren. Jaarlijks maai-beheer blijft dus minimaal nodig.



Vleeskleurige orchis. Foto: Menno van Lopik

Zandhagedis

Een soort die het zwaar heeft in het Voor-nes Duin. De reden van de flinke afname is nog onduidelijk maar we blijven ons inzetten voor een goede leefomgeving voor deze soort. We hadden de soort niet verwacht in het gebied maar omdat de maatregelen ook deels ten behoeve waren van open duin is deze soort wel onderzocht. Met als heel mooi resultaat de waarneming van 1 exemplaar op het Heelblaadjesvlak. Ook werden sporen gevonden op het beheerpad. Een aanwijzing dat de soort de verbinding met het duingebied heeft gevonden en het beheer zal erop ingericht blijven dat de verbinding intact blijft.

Paddenstoelen

Naar deze soortgroep is nog maar weinig onderzoek geweest in het gebied voorafgaand aan het project met Greenchoice. Maar de resultaten zijn geweldig. Geen dag is hetzelfde en bij elk bezoek aan het gebied werden weer nieuwe verrassingen ontdekt en mooie soorten gefotografeerd. Een kleine hoofdrol was voor de wasplaten. Zwartwordende wasplaat, kabouterwasplaat, puntmutwasplaat, allemaal soorten die naast de mooie naamgeving passend zijn in kwalitatief goede natte duinvalleien. Verschillende zeldzame soorten werden ontdekt en er werden verklaringen gezocht voor het plots nieuw voorkomen van soorten maar ook het plots niet meer voorkomen van soorten op bepaalde plekken. Het is een soortgroep die nog veel vragen onbeantwoord laat maar dat maakt de paddenstoelenwereld zo mysterieus.



Wasplaat. Foto: Eline Vis



Vos. Foto: Menno van Lopik

Bijen

De bijen zijn apart van de samenwerking met de KNNV eenmalig geïnventariseerd door EIS Kenniscentrum. Het onderzoek laat zien dat duingebieden erg belangrijk zijn voor veel bijensoorten en dat verschillende Rode Lijstsoorten voorkomen in het gebied. Voor het Groene Strand heeft EIS veel adviezen gegeven om de diversiteit te vergroten en die zullen we in het toekomstige beheer gaan toepassen. Onderdeel hiervan is het nog weinig voorkomen van dood hout in het gebied. Dat is natuurlijk niet vreemd in zo'n jong gebied maar in de toekomst zal hout minder afgevoerd gaan worden.

Het is lastig goed onderbouwde conclusies te trekken uit alle onderzoeken maar het geeft wel een redelijk compleet beeld wat voor waardevol gebied we hebben liggen waar we enorm zuinig op moeten zijn. Dankzij de goede samenwerking hebben we dit gebied iets diverser kunnen maken en is het beheer aangescherpt om de kwaliteit van het gebied zo hoog mogelijk te kunnen houden. Sponsor Greenchoice is ook tevreden over het project en heeft besloten de steun nog eens 5 jaar te verlengen en gaat ons ook helpen

met de uitdagingen die we in het veenweidengebied hebben. We gaan hier de kwaliteit van het veen verhogen door onder andere vernattingen en veentransplantaties. Kortom een succesvol project wat dankzij de vele goede samenwerkingen zo succesvol is geworden.

Daarnaast is er meer goed nieuws te melden. De 3 kleine broedeilanden hebben we met een goede beheermethode kunnen aanpakken zonder schade te veroorzaken in het gebied. Ditzelfde gaan we dankzij een bijdrage van Eneco dit seizoen ook doen op het grote broedeiland. Dit onderzoek heeft ons ook laten zien dat de vos een beperkende soort kan zijn en hier gaan we ook mee aan de slag door middel van voswende rasters. Het broedbiotoop van de visdief op de strekdammen van het Oostvoornse Meer zal gekopieerd worden naar het grote broedeiland. Kortom, de uitkomsten van dit onderzoek worden direct toegepast bij de aanpak van het grote broedeiland.

De kans dat we in de winter pestvogels te zien krijgen is niet erg groot. Dus voel ik me super bevoorrecht omdat ik ze al verschillende keren heb mogen aanschouwen. De eerste keer was in 1965/1966. Ik zat in de 4^{de} klas lagere school te Brielle en ineens zat de tuin naast ons klaslokaal vol met pestvogels. Alle klasgenoten werden stil bij het aanschouwen van de deze prachtige vogels. Onze leraar, die gelukkig gek was van de natuur, wist er de rest van de middag veel over te vertellen.

Dat deze bijzonder fraaie roodbruine vogel met brede gele staartband, opvallende kuif, zwart oogmasker, zwarte bef en heel bijzonder gekleurde vleugels (bruin met zwart, toppen van de handpennen geel-zwart gestreept en voorzien van opvallende rode plaatjes) hier nu te zien was kwam omdat er te weinig voedsel in Rusland en Scandinavië (hun woongebied) was. In 1964/1965 was het daar een zachte winter geweest met heel veel voedsel. Hierdoor overleefden veel pestvogels deze riskante periode en werden er in 1965 dus ook veel jongen geboren. Nu (1965/1966) was er heel weinig voedsel en had Europa ineens een invasie van pestvogels. Ze kwamen zelfs tot in Portugal, Griekenland en op Sicilië. Heel bijzonder!

Gelukkig geloofden we inmiddels niet meer in het fabeltje dat ze "brenger van onheil" waren. Vroeger verschenen ze namelijk, net als de dodelijke pest, zeer onverwachts en in de winter. Vandaar de naam! Broeden doen ze hier uiteraard niet, maar in hun leefgebied in het noorden van Rusland en Scandinavië. En dan vooral op plekken met veel voedsel (insecten, bessen, fruit, noten). Na de balts, waarbij het vrouwtje gevoerd wordt door het mannetje en waarna beide vogels hun veren (vooral van de stuit) overeind zetten, worden er in het komvormige nestje van twijgen en bekleed met mos en gras zo rond de 5 eitjes gelegd. Dat is tussen eind mei en eind juli. Het vrouwtje neemt gedurende 14 dagen het broeden voor haar rekening en de man zorgt ervoor dat zij in deze tijd niet verhongert. Als de jongen uit het ei zijn gekropen zorgen beide vogels voor het voeren. Na ongeveer 2 weken vliegen de kleintjes uit en kunnen pa en ma pestvogel even bijkomen. Soms hebben ze nog de energie om aan een tweede nestje te beginnen. Ze houden er geen territorium op na, maar verdedigen uiteraard wel het nestgebied. Ze broeden solitair, maar de nesten kunnen wel dicht bij elkaar liggen. Wel zo veilig! In de zomertijd leven ze hoofdzakelijk van in de vlucht gevangen insecten. In de winter schakelen ze echter over op bessen.

Deze fraaie zangvogel met z'n trillende hoge roep, verblijft graag hoog in bomen. Als ze in de winter bij ons te zien zijn, zijn

ze zeker niet schuw en zijn ze op zoek naar besdragende struiken, zoals meidoorn, Gelderse roos, liguster, lijsterbes e.d. Dus wilt u de kans hebben deze prachtige wintergasten ooit in uw tuin te krijgen dan is het aanplanten van deze struiken een voorwaarde. En niet alleen voor de pestvogels. Want ook heel veel andere vogels, dieren

en uzelf doet u er een groot plezier mee. Een aantal jaren geleden heb ik de pestvogel nog in maart bij het Bezoekerscentrum mogen bewonderen. Daarna helaas niet meer, maar misschien worden we komende winter wel weer verrast met een invasie van deze buitengewoon mooie vogels. Je weet maar nooit!



Activiteitenkalender

datum	wie	wat	tijd	verzamelen
Zaterdag 6-5	VWG	Vroege vogel excursie Breede-Water. Aanmelden verplicht: excursie.knnv@gmail.com	05.00	Parkeerplaats NM Kreekpad
Zaterdag 20-5	VWG	Vogelexcursie naar de Groene Jonker. Aanmelden: tomvanwanum@xs4all.nl	07.00	P McDonald Aveling Hoogvliet
Zondag 28-5	ARK	Excursie naar de Slikken van de Heen. Aanmelden verplicht: tomvanwanum@xs4all.nl	09.00- 11.00	P kruising Campweg/Paralelweg N257 St. Philipsland
Zondag 28-5	PWG	Orchideeën excursie in de Heemtuin Tenellapas Aanmelden verplicht: riamellegers@gmail.com	14.00- 16.00	BC Tenellapas Rockanje
Zaterdag 3-6	VWG	Vroege vogel excursie naar de Slikken van Flakkee, Aanmelden verplicht excursie.knnv@gmail.com	05.30- 11.00	P van de Slikken van Flakkee
Vrijdag 9-6	VWG	Wandel mee met de vwg (voor iedereen)	19.45	BC Tenellapas Rockanje
Zaterdag 1-7	IWG	Vlinder en libellen excursie naar de Dordtse Avelingen. Aanmelden: tomvanwanum@xs4all.nl	08.00	P McDonald Aveling Hoogvliet
Zaterdag 15-7	NHD	Natuurexcursie naar de Brand en de Loonse en Drunese Duinen. Aanmelden verplicht: excursie.knnv@gmail.com	15.00	P de Rustende Jager Biezenmortel
Zaterdag 22-7	IWG	Vlinder en libellenexcursie in Rockanje. Aanmelden verplicht: riamellegers@gmail.com	14.00- 16.00	BC Tenellapas Rockanje
Zaterdag 26-8	NHD	Excursie estafette (de hele dag door diverse excursies)		BC Tenellapas Rockanje
Zaterdag 2-9	PWG	Plantenexcursie in de Heemtuin Tenellapas	10.30- 12.30	BC Tenellapas Rockanje
Zaterdag 9-9	ZWG	Vleermuisexcursie in Hellevoetsluis. Aanmelden verplicht: janalewijdijkhuizen@kpnmail.nl	20.15- 22.15	P Fort Haerlem Hellevoetsluis

Kijkt u voor de zekerheid even op onze internetsite of een activiteit doorgaat zoals die hierboven aangegeven staat.

Dit voorkomt tevergeefs reizen en teleurstelling. <https://hollandsedelta.knnv.nl/>

Alle activiteiten georganiseerd door het IVN Voorne-Putten-Rozenburg vindt u op hun website

<https://www.ivn.nl/afdeling/voorne-putten-rozenburg>



Fuut. Foto: Peter Vermaas

applicom[®]

BRANDPREVENTIE

Applicom Nederland B.V.

Rondweg 13 • 6515 AS Nijmegen

Postbus 6881 • 6503 GJ Nijmegen

T +31 (0)24 35 22 571

F +31 (0)24 35 22 579

E welkom@applicom.nl

I www.applicom.nl



- Advisering
- Producten
- Montage
- Onderhoud

Applicom is actief in alle disciplines van bouwkundige brandpreventie: advisering, inspectie, ontwikkeling, levering, montage, service en onderhoud. Applicom is VCA** - en al meer dan tien jaar ISO 9001-gecertificeerd.



Ja, ik ontvang een proefnummer cadeau!



Zuid-Hollands Landschap

Iedereen kan wel wat Zuid-Hollands Landschap gebruiken.

Om inspiratie op te doen of zich te verwonderen. Wilt u kennis maken met natuurnieuws of routes in de mooie gebieden die de Stichting Het Zuid-Hollands Landschap beschermt. Vraag dan een gratis proefnummer aan.

Het proefnummer mag vrijblijvend en zonder verplichtingen worden gestuurd aan:

Voornaam m v

Achternaam

Adres

Postcode

Woonplaats

Stuur deze bon naar: Stichting Het Zuid-Hollands Landschap, t.a.v. de Beschermersadministratie, Antwoordnummer 10202, 2600 WB Delft of ga naar www.zhl.nl/proefnummer



Port Betaald
Port Payé
Pays-Bas



www.editoo.nl

Natuurvereniging Hollandse Delta

Ledenadministratie : Marianne op den Dries, Witte de Withplein 5, 3223 SM Hellevoetsluis
☎ 0181 – 318 329 ✉ ledenadministratie@hollandседelta.knnv.nl



In de **BRANDING**

tijdschrift van de
Natuurvereniging Hollandse Delta
(een afdeling van de KNNV)

In de **BRANDING** bevat mededelingen van de
Natuurvereniging Hollandse Delta en verschijnt
viermaal per jaar:

1 februari, 1 mei, 1 september en 15 november.

Kopij inleveren bij Tom van Wanum in Word-formaat
en foto's separaat naar e-mail:

tomvanwanum@xs4all.nl

Inleveren vóór 1 januari, 1 april, 1 augustus en 15
oktober

Redactie:

Theo Briggeman, Jan Alewijn Dijkhuizen, Marianne op
den Dries, Peter Vermaas, Tom van Wanum.

Lidmaatschap en contributie:

Jaarcontributie 2023

met automatische incasso: € 35,75

huisgenootleden: € 10,25

jeugdleden (tot 26 jaar): € 16,50

donateurs: € 20,00

Bank: Triodos rekening nummer:

NL18 TRIO 0254 6500 31

t.n.v. KNNV afd. Hollandse Delta te Hellevoetsluis.

Opzeggen lidmaatschap: Altijd twee maanden voor
het einde van het verenigingsjaar, dat is dus vóór 1
november.

Werkgroepen:

Insecten: Jaap van Elst
insectenwerkgroepHD@gmail.com

Natuur & Beleid: Piet Mout
knnvnatuurenbeleid@gmail.com

Paddenstoelen: Els Jonkers
paddenstoelenwerkgroepHD@gmail.com

Planten: Theo Hagendoorn
plantenwerkgroepHD@gmail.com

Vogels: Peter Vermaas
vogelwerkgroepHD@gmail.com

Zoogdieren: Jan Alewijn Dijkhuizen
janalewijn@dijkhuizen@kpnmail.nl

Dagelijks Bestuur:

Voorzitter: Theo Briggeman

voorzitter@hollandседelta.knnv.nl

Penningmeester: Ad Wennekes

penningmeester@hollandседelta.knnv.nl

Secretaris: Peter Vermaas

secretaris@hollandседelta.knnv.nl

Officiële stukken, verzoeken aan werkgroepen etc.
naar het postadres:

Schudegge 17, 3224 BP Hellevoetsluis

Bestuursleden

Hans op den Dries (PR aanspreekpunt)

lunde06540@upcmail.nl

Erik Ketting

e.ketting6@upcmail.nl

Jos Schreiner

j.schreiner@upcmail.nl

Tom van Wanum

tomvanwanum@xs4all.nl

Ledenadministratie

Marianne op den Dries

ledenadministratie@hollandседelta.knnv.nl

Nieuwe leden, adreswijzigingen en alle andere leden-
mutaties naar het postadres:

Witte de Withplein 5, 3223 SM Hellevoetsluis

Internetsite KNNV afd. Hollandse Delta

<http://www.knnv.nl/hollandседelta>

Webmaster: John van der Knaap

webmaster@hollandседelta.knnv.nl

nieuwsbriefredactie:tomvanwanum@xs4all.nl

© Natuurvereniging Hollandse Delta

Voorpagina: Lepelaar in broedkleed

(Foto: Peter Vermaas)

